

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Jeronýmova 10

371 15 České Budějovice

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SYNTAKTICKÁ ANALÝZA BAROKNÍHO TEXTU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autorka diplomové práce: Andrea Musilová

Vedoucí diplomové práce: PaedDr. Jarmila Alexová, CSc., Filozofická
fakulta JU; Ústav bohemistiky

České Budějovice 2011

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci s názvem *Syntaktická analýza barokního textu* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury, jež jsou uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. března 2011

.....

podpis

Ráda bych poděkovala paní PaedDr. Jarmile Alexové, CSc., za odbornou pomoc a rady, jež mi udílela během psaní diplomové práce a zároveň za velmi příjemné chvíle, které jsem společně strávily na konzultacích.

ANOTACE

Syntaktická analýza barokního textu

Tato diplomová práce se zabývá syntaktickou analýzou historického textu ze začátku osmnáctého století, jehož autorem je Valentin Bernard Jestřábský (1630 – 1719), významný český spisovatel a kazatel. Jedná se o dílo s názvem *Vidění rozličné sedláčka sprostného*, jehož jednu kapitolu, která byla analyzována podrobněji, zařazujeme do diplomové práce jako přílohu.

Cílem našeho výzkumu je analýza struktury složitých souvětí v barokních textech a nastínění použitých formálních prostředků (gramatických a lexikálních), jimiž autor vyjadřuje významové vztahy mezi souvětími.

ANNOTATION

Syntactical analysis of baroque text

This thesis deals with syntactical analysis of historical text from the beginning of the eighteenth century. The title of the work is *Vidění rozličné sedláčka sprostného* and it was written by Valentin Bernard Jestřábský (1630 – 1719), who was an important writer and a preacher in that time. One of the chapters is part of the appendix in this work as it was analyzed more properly than the others.

The aim of our research is analysis of the structure of the compound and complex sentences in baroque texts and also the outline of the used formal means (grammatical and lexical) that the author used for expressing semantic relationships within the sentences.

OBSAH

<i>Úvod</i>	8
1 <i>Valentin Bernard Jestřábek</i>	11
2 <i>Vidění rozličné sedláčka sprostného</i>	13
2.1 Obsahová struktura díla	13
2.2 Tématická struktura a význam díla	16
2.3 Obsah jednotlivých kapitol	19
2.4 Spojitosť Vidění s kázáními	35
2.5 Spojitosť Vidění s Komenského dílem <i>Labyrint světa a ráj srdce</i>	36
3 <i>Detailní analýza složitého souvětí ve Vidění</i>	38
3.1 Složitě souvětí souřadné	38
3.1.1 Složitě souvětí tvořené výhradně hlavními větami	38
3.1.2 Souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou větou vedlejší, která je na hlavních větách závislá	42
3.1.3 Souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími	44
3.1.4 Souvětí tvořené souřadně spojenými hlavními větami, jež jsou všechny rozvity	51

3.2	Souvětí podřadné	54
3.2.1	Složitě souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami téhož druhu.....	54
3.2.2	Souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami, které větu řídící rozvíjejí a jsou na sobě nezávislé	56
3.2.3	Souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které tvoří blok a jsou na ní postupně závislé	58
4	<i>Analýza poměru jednoduchých vět a souvětí v jedné kapitole Vidění...</i>	64
4.1	Vypravěč.....	64
4.2	Sedláček	64
4.3	Anděl.....	67
	Závěr.....	73
	Použitá literatura.....	78
	Přílohy.....	79

Úvod

Půvab, jímž se může každý historický text pyšnit, je jeho jedinečnost a nevšednost pro současného čtenáře. Změny, které v průběhu let nastaly v hláskosloví, morfologii či lexiku neustále nutí mnoho lingvistů sedat do archivů a pátrat mezi starými a novodobými texty po jednotlivých spojitostech.

Diplomovou prací, jejímž tématem je **Syntaktická analýza barokního textu**, zařazujeme do lingvistické disciplíny s názvem SYNTAX neboli nauka o skladbě. Cíl naší práce tvoří analýza struktury složitých souvětí (souřadných i podřadných) ve vybraném barokním textu a nastínění formálních prostředků (gramatických a lexikálních), které autor použil při vyjadřování významových vztahů mezi souvětími.

K syntaktické analýze využijeme barokní dílo s názvem *Vidění rozličné sedláčka sprostného*, které napsal Valentin Bernard Jestřábský. Toto dílo vyšlo tiskem ve dvou vydáních, uvádí se však zpravidla jen jedno, neboť o dataci původu prvního tisku se vedou spory. Druhý tisk pochází z roku 1719 z opavské tiskárny Jana Šindlera.

Pro naši práci jsme získali edici vytištěnou v roce 1973 v Uherském Brodě, upravenou Milanem Kopeckým, jenž se snažil pečlivě porovnávat, jak první, tak druhé vydání a zjištěné rozdíly uvedl v poslední kapitole knihy.

Ve zpracované diplomové práci se prolínají dvě části: teoretická a praktická. Snažíme se vždy k jednotlivým získaným poznatkům o složitém souvětí uvést i názorné příklady, které se vyskytují ve *Vidění*.

Na uvedení jednotlivých příkladů jsme použili jiný typ písma (kurzívu) a číslo strany, na které se zaznamenaný příklad nachází, následuje bezprostředně po dokončení věty, už ale běžným typem písma.

Pro názornou ukázkou jednotlivých složitých souvětí, ale i způsobu mluvy a vedení dialogu ve *Vidění* zařazujeme *Šestnácté sedláckovo vidění* jako přílohu této práce.

V prvních kapitolách práce se zabýváme barokní osobností kazatele a spisovatele Valentina Bernarda Jestřábského, jeho latinskou i českou tvorbou a v neposlední řadě detailně zkoumáme obsah a strukturu jeho nejvýznamnějšího díla *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Zjišťujeme spojitost této práce s

náboženskými kázáními a zaznamenáváme i jistou podobnost s Komenského dílem *Labyrint světa a ráj srdce*.

Následující kapitoly diplomové práce se věnují výlučně teoretickému výkladu a praktickým ukázkám složitého souvětí souřadného a podřadného. Analyzujeme způsoby připojení souvětí, všímáme si hypotaktických i parataktických spojek, významových poměrů mezi větami, druhů vedlejších vět, syndetického a asyndetického spojení vět.

Všímáme si nejen běžných příkladů, ale zkoumáme i různá specifika jednotlivých souvětí, např. roztržené věty (hlavní i vedlejší), užívání nepravých vět vedlejších či eliptických vyjádření.

Důležitou složkou mnoha složitých souvětí je začlenění polovětných konstrukcí (zejména minulých a přítomných přechodníků), a proto i jim je věnována podrobná analýza.

Jako poslední kapitolu zařazujeme podrobný rozbor vybraného „vidění“, abychom nastínili frekvenci užívání jednoduchých vět, dvouvětných a složitých souvětí v řeči vypravěče, sedláčka a anděla.

Jelikož je složitě souvětí ještě poměrně neprobádanou oblastí, není mnoho autorů, kteří by o něm psali rozsáhlé studie, a bylo tedy poměrně těžké najít o složitém souvětí ucelenější výklad. Přesto se najdou někteří lingvisté, kteří zaměřili pozornost právě tímto směrem. Jedněmi z nich jsou Petr Karlík a Miroslav Grepl, jejichž pojetí složitě souvětí ve *Skladbě spisovné češtiny* (Praha, 1989) řídí uspořádání naší diplomové práce.

Tito lingvisté rozdělili složitě souvětí do 3 základních typů: složitě souvětí skládající z jedné věty hlavní a několika vět vedlejších (podřadné); složitě souvětí, jež je tvořeno z několika vět hlavních a jednou nebo několika větami vedlejšími (souřadné), přičemž oba dva typy se dělí ještě na několik podtypů. Poslední typ, který je vyčleněn jako samostatný, je spojení jen z vět hlavních. Jelikož se jedná také o souvětí souřadné, zařadili jsme ho jako první samostatnou kapitolu v části s názvem *Složitě souvětí souřadné*.

V některých případech jsme současné pojetí o složitě souvětí Grepla a Karlíka doplnili o výzkumy Josefa Hrbáčka, Františka Daneše a Jaroslava Bauera. Nezapomínáme na různé netradiční jevy, které se v jednotlivých typech a podtypech souvětí nacházejí.

Jako základní odbornou literaturu při psaní diplomové práce používáme především výše uvedenou publikaci Miroslava Grepla a Petra Karlíka, dále *Skladbu spisovné češtiny* (Praha, 1989) od Miroslava Grepla a Jaroslava Bauera a také *Mluvnici češtiny 3* (Praha, 1987). V neposlední řadě čerpáme mnoho poznatků od Pavla Koska z práce *Spojovací prostředky v češtině období baroka* (Ostrava, 2003) a také od Jarmily Alexové z jejích několika významných studií o syntaxi: *Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy* (ČB, 2006); *Realizace syntaktického vztahu odporovacího v raně barokním českém textu* (Praha, 2006). Velmi podnětná byla i kniha od téže autorky *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (Praha, 2009).

Další literatura, ze které čerpáme při psaní diplomové práce je uvedena v seznamu použité literatury na poslední straně této práce.

1 Valentin Bernard Jestřábský

Život a tvorba

Tento český barokní spisovatel se narodil roku 1630 v moravské Ostravě. Po smrti otce odešel studovat do Uherského Hradiště, kde jedním z jeho učitelů byl také vlastenecký historik a jezuita Jiří Kruger. Jestřábský se pak zaměřil na teologii, kterou studoval v Olomouci. V roce 1663 byl vysvěcen na kněze a začal působit jako kaplan v Lošticích; o dva roky později se stal pastorem ve Střelicích u Brna. Od roku 1667 až do své smrti působil Jestřábský jako farář ve Veverské Bítýšce, „kde vzorným životem a příkladem i výmluvnými slovy značně přispěl k upevnění víry katolické.“¹ Během svého života žil skromně, příkladně a vynikal štedrostí k chudým. V roce 1719 umírá v Říčanech a je pohřben ve farním kostele ve Veverské Bítýšce.

Tvorba Jestřábského je zčásti latinská a zčásti česká. Latinské spisy jsou určeny především kněžím a představují je dva homiletické soubory. První z nich, *Opus novum tripartitum concionum moralium*, je třídílný a vyšel v roce 1712 v Brně. Se svolením biskupa daroval Jestřábský několik exemplářů tohoto souboru farářům své diecése. Druhé dílo vychází v roce 1717 také v Brně, je dvojdílné a nese název *Concionator extemporaneus*. První díl se vztahuje na jednotlivé svátky, druhý svazek se zabývá nedělemi a vždy pro každý den je určeno několik kázání.²

Jestřábského homiletika se vyznačují vysokou úrovní, kdy autor vychází ze svých zkušeností a opírá se i o jiné uznávané spisy českých autorů. Jestřábský znal Balbínovy i Pešinovy práce, prostudoval si Hájkovu Kroniku českou i její latinskou adaptaci od Dubravia. Seznámil se také s cestopisem Oldřicha Prefáta z Vlkanova nebo Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic. Jestřábský se nebránil ani tvorbě protestantských autorů, naopak její znalost využíval i při svých kázáních. Čerpal např. z Veleslavínova vydání spisu *Politia historica*, z Kocínových českých verzí dvou *Historií církevních* nebo z knihy *Respublica Bojema pobělohorského exulanta Pavla Stránského*.³

¹ *Ottův slovník naučný. Třináctý díl*. Praha: Paseka, 1998, s. 284.

² Tamtéž, s. 284.

³ JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 4.

Existují domněnky, že se také k Jestřábského latinským spisům může částečně přiřadit i dílo *Ethica*, které je jinak víceméně prisuzováno Janu Tannerovi, neboť Jestřábský na tomto spisu pracoval spíše pasivně.⁴

Na rozdíl od latinské tvorby, která byla především určena vzdělaným lidem, jsou české spisy Jestřábského adresovány prostým nevzdělaným lidem. Jedná se o knihy, které mají selský lid poučit o náboženství a příkladném chování. Protože je autor vydával anonymně (uváděl v nich pouze název svého rodiště), dlouho se spekulovalo o jejich skutečném pisateli. Mezi Jestřábského českou tvorbu patří zejména: *Knížka pobožná o svatých anjeliích*, poprvé vydaná v roce 1699 v Olomouci; dále *Stellarium novum, to jest Knížka pobožná o blahoslavené Panně Marii*, vydána taktéž v Olomouci, ale v roce 1701. *Kazatel domácí*, který připomíná hlavní hříchy člověka a uspořádání posledních věcí před smrtí, vyšel tiskem v roce 1709 v Brně. Ve stejném místě je tištěna kniha *Rozmlouvání duchovní svatého Jozefa s blahoslavenou Pannou Marií*, a to v roce 1710. V Olomouci poprvé vychází v roce 1715 také spis *Katechismus domácí pod titulem a způsobem Rozmlouvání hospodáře s hostem*, v němž je veden dialog mezi hospodářem a poutníkem, který k němu přichází. Diskutují spolu o hlavních člancích víry, přičemž se dotknou i tradičních lidských pověr.⁵

⁴ Odborná literatura se o Jestřábském a jeho souvislosti s tímto spisem nezmiňuje ani u jednoho z bratří Tannerů. Oba však působili nějakou dobou na akademii v Olomouci, kde se mohli s Jestřábským seznámit a navázat spolupráci.

JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 5.

⁵ *Ottův slovník naučný. Třináctý díl*. Praha: Paseka, 1998, s. 284.

2 Vidění rozličné sedláčka sprostného

2.1 Obsahová struktura díla

Pravděpodobně nejzajímavějším dílem se stalo *Vidění rozličné sedláčka sprostného*, které vychází jako poslední spis Valentina Bernarda Jestřábského. Tato publikace vyšla ve dvou vydáních: první bylo vytištěno pravděpodobně v roce 1716 u Anny Alžběty Rosenburkové v Olomouci; a druhé vydání z roku 1719 pochází z opavské tiskárny Jana Šindlera. Toto dílo se dočkalo své moderní edice tiskem v Uherském Brodě v roce 1973 díky významnému literárnímu historikovi Milanu Kopeckému.

Sám autor nové edice poukazuje na to, že první vydání se dochovalo ve fondech Univerzitní knihovny v Brně. Je to pravděpodobně velice unikátní exemplář, jež není ani zachycen v Knihopise českých a slovenských tisků do roku 1800; toto vydání je neúplné⁶ a poškozené.

O datu vydání prvního exempláře se však vedou spory. Stanislav Souček uvedl jako první rok tisku již námi zmíněný rok 1716, Milan Kopecký toto datum však vyvrací, neboť díky své práci na edici Nového zákona objevil poměrně pečlivý opis *Vidění*: „...na vevázaných listech opsáno 28 kapitol z prvního vydání Vidění, a to i s titulním listem, podle něhož kniha vyšla v Opavě u Jana Šindlera léta 1710.“⁷

Tento opis, ze kterého Kopecký čerpal, pochází z roku 1775, kdy Jestřábského kniha byla ještě v oběhu, ale pravděpodobně se vyskytovala už jen vzácně. Opisovač si možná právě proto dal tu práci opsat většinu jejího tištěného textu, který si dokonce doplnil o chybějící biblický text.

To, že dílo vyšlo dvakrát po sobě v tak krátkém časovém úseku jasně naznačuje, že šlo o spis velice vážený a oblíbený.⁸

Kopecký se při přípravě nové edice *Vidění* snažil porovnávat první a druhé vydání knihy, přičemž zjištěné rozdíly uvedl do Poznámek. Rozdíly mezi oběma

⁶ Podle Kopeckého chybí titulní list a strany 15, 16, 215, 216, 217 a 218.

JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 174.

⁷ JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 174.

⁸ Tamtéž, s. 174.

publikacemi nejsou nijak výrazné. Knihy se liší např. v počtu stran, velikostí a typem písma.⁹

Kopecský se také snažil zachovávat veškeré charakteristické rysy jazyka, který Jestřábský používal. Neupravoval ani zvláštnosti **hláskové**, např. *prozba*, *neboščík*, ani **morfologické**, např. v 1. pádě čísla množného *vojáci*, v 7. pádě *nepřátely*. Také velmi často zachovával **kvantitativní podobu** slov, např. *lidém*, *lidéch*, *mlýnař*, *mládi*, *někdý* aj.

Přesto byly nějaké změny provedeny. Autor edice se „v souhlase s edičně textologickými pravidly pro vydávání českých spisů J. A. Komenského...“¹⁰ rozhodl přepsat do dnešní podoby některé jevy. Jedná se například o **psaní předpon „s“ a „z“**, např. *způsob*, *zkormoucený*, *shořelo*, *sbíral*; nebo **slov se zdvojenými souhláskami**, např. *vina*, *rada*; či **spojek**, např. *takže*, *protože*, *avšak*.¹¹

Samotný text je však velmi dobře strukturovaný, a přestože jsou některé jevy ze starší češtiny zachovány, určitě nebrání správnému porozumění. Na čtenáře může snad působit rušivě pouze interpunkce, neboť Jestřábský využíval mnoha čárek, dvojteček a středníků. Zdánlivě může interpunkce působit zbytečně, ale Kopecský upozorňuje na její funkci při samotném projevu, neboť je schopná výborně členit přednášený text na výdechové celky, což bylo pro kazatele (mezi něž Jestřábský patřil) nesmírně důležité.

Vidění, které vyšlo v roce 1973 bylo obohaceno úvodem, vysvětlivkami, slovníčkem a zároveň se Kopecskému podařilo knihu připravit k vydání jak z hlediska jazykového, tak stylistického. V **úvodu** se autor zabývá životem a tvorbou Valentina Bernarda Jestřábského a jeho *Viděním* ze žánrového hlediska. Také připojuje porovnání *Vidění* s klasickými kázáními a s Komenského *Labyrintem*.

Ve **vysvětlivkách** se autor zaměřuje na vysvětlení některých zajímavých biblických odkazů, přičemž uvádí přímo knihu, verš i řádek, kde se odkaz nachází. Popřípadě díla různých význačných osobností, ze kterých samotný Jestřábský čerpal (např. jezuita Antonius Dauroultius nebo Ioannes Major).

⁹ První vydání má 288 stran, druhé 304, obě osmerkového formátu; poněkud odlišné jsou iniciálky a drobné ozdoby. Poslední „vidění“ prvního vydání bylo vysázeno menším typem písma (aby nebyl překročen rozsah osmnácti archů).

JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973 s. 174.

¹⁰ Tamtéž, s. 175.

¹¹ Tamtéž, s. 175.

Zajímavou část *Vidění tvoří slovníček* vybraných slov, které se běžně užívaly ve starší češtině, ale dnes je najdeme jen v soudobé literatuře a některé výrazy již zanikly. Kopecký se pokusil daná slova vysvětlit, aby byl text pro moderního čtenáře lépe uchopitelný.¹²

¹² Jedná se o výrazy, které zastupují téměř veškeré slovní druhy: podstatná jména (dávání – daň; kvartýr – příbytek); přídavná jména (dávni – dávný; daremní – zbyteční); slovesa (marširovati – pochodovati; odpověděti se – skládat účty); příslovce (očitě – na vlastní oči; hrubě – velmi); předložky (dlé – podle); spojky (tudiž – proto); částice (kyž – kéž)
JESTRÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 188, 189.

2.2 Tématická struktura a význam díla

Slovo „vidění“ ve středověké literatuře vyjadřuje mystické přenesení do nadskutečného světa. Dodnes bylo vypracováno mnoho teorií o tzv. mystickém vidění a jeho účinku na samotného vizionáře, přičemž tato vidění byla vždy prohlašována za skutečná. Jestřábský však termín „vidění“ nevyužívá v mystickém smyslu, posunuje jeho význam do reálné roviny a vyjadřuje jím spíše „ukázání“, „pozorování“ či „prohlížení“. Rovněž nezapírá, že v jeho díle je samotné vidění fikcí.¹³

Celé dílo je rozděleno do třiceti sedmi „vidění“ a nemá jednolitou kompoziční linii, neboť se tematika místy vrací, prolíná nebo jedna kapitola rozvíjí druhou. Přesto lze rozdělit jednotlivé kapitoly do tří tematicky podobných okruhů: prvních osm kapitol obsahuje pojednání o rodině, o výchově dětí a o vztazích mezi pány a čeládkou. Od sedmnácté do dvacáté sedmé kapitoly se autor zabývá problematikou náboženství, tj. pořádání mší a různých obřadů v kostele nebo svatých poutí. Poslední čtyři kapitoly obsahují poučení o posledních věcech člověka. Ostatní nezařazená „vidění“ se zabývají různými mravními problémy, které mají nějaký společenský dosah (např. deváté „vidění“ pojednává o zahálce; desáté o nočních toulkách, třicáté o nezdravé touze po slávě...).

Metoda uspořádání jednotlivých kapitol je z větší části schematická. Autor zpravidla nastíní situaci a vyhledává jak pozitivní, tak negativní stránky dané věci; snaží se čtenáři ukázat zápory i přednosti určitého stavu nebo prostředí.

Ve *Vidění* vystupují dvě postavy. Jednou z nich je sedlák, který touží po poznání, a druhou zosobňuje anděl, jenž sedláčka v duchu katolické víry poučuje, a radí mu, jak se správně chovat. Představení anděla jako průvodce člověka¹⁴ naznačuje, že Jestřábský se mohl inspirovat nějakým jiným dílem, pravděpodobně Biblií, neboť tam anděl vystupuje také jako rádce; např. když anděl vysvětluje Josefovi Mariino otěhotnění. Bible jako předloha Jestřábského díla není však jediným možným zdrojem.

¹³ JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 6.

¹⁴ Andělům jako průvodcům a ochráncům člověka věnoval Jestřábský ještě jiný spis nazvaný *Knížka pobožná o svatých anjeliích*. Upozorňujeme ještě na jednu domácí barokní analogii napsanou jezuitou Matějem Vieriem. Jde o dílo *Choť Kristova* (vydaná v Praze 1680), v níž hledá lidská duše svého milého, tj. Krista pomocí anděla. Jestřábský pravděpodobně tuto knihu znal a mohla se stát jeho inspirací. Tamtéž, s. 7.

Spekulovalo se také o možnosti inspirace z antické nebo středověké literatury.¹⁵ Proti tomuto tvrzení ale stojí samotný jazyk skladby spisu, neboť v něm nenacházíme skoro žádné latinismy nebo germanismy.

Naopak motiv sedláčka je bezesporu jasný. Jestřábský působil po celý život jako farář na venkově a veškerou svoji činnost zasvětil výchově a vzdělávání prostého selského lidu. I polovina jeho literární tvorby je určena především těmto lidem. Začátek díla autor opatřil dvěma předmluvami: jednu věnuje čtenářům a ta druhá je zaměřena na pracující lid. V *Předmluvě k sedlákům* obhajuje a vychvaluje selský lid, neboť sedláci jsou lidé velmi potřební a užiteční a bez nich by svět nemohl být v pořádku. Ve druhé části, v *Předmluvě ke čtenářům*, Jestřábský nabádá čtenáře, aby knížku nezatracoval, nýbrž naopak, aby se snažil napsat také něco užitečného, a to nejen pro poučení ostatních, ale také proto, že moravská řeč potřebuje být zachována.

Kopecský zdůrazňuje, že se v textu nemluví o řeči české, jak bychom očekávali, ale o řeči moravské: „a protože Morava tvořila samostatný správní celek, totiž Markrabství moravské, musilo to u Jestřábského být moravského vlastenectví.“¹⁶ Tento výrazný projev moravského vlastenectví se v naší literatuře objevuje i u jiných známých autorů, jako např. u Tomáše Pešiny z Čechorodu nebo Jana Jiřího Středovského.

Obhajobu moravského jazyka vede Jestřábský také v již zmíněném *Katechismu domácím*, vypočítává tři důvody: „že jako moravský rodák neumí německy; že moravského lidu je na Moravě víc než německého; že náš starobylý jazyk moravský tak pěkný a ozdobný jest, jak může být jeden v celém světě.“¹⁷

Z textu vyplývá, že Jestřábský je nejen vlastenec, ale také horlivý patriot. V knize si vybírá slavné úseky minulosti, které potom vkládá do poučení jako výraz českého hrdinství. Vypráví např. o porážení Němců v bitvě u Chlumce roku 1126¹⁸, nebo o vítězství Přemysla Otakara II., který v roce 1260 porazil Uhry. Zároveň Jestřábský vyjadřuje přesvědčení, že sv. Vojtěch byl autorem české nejstarší duchovní písně s názvem *Hospodine, pomiluj ny*.¹⁹

¹⁵ Jestřábský mohl znát např. některé povídky z *Gest Romanorum* nebo některá francouzská fabliaux. On sám i zmiňuje v *Předmluvě čtenářům* Vergiliovu Aeneidu, Životy svatých Otců i pasáže z Bible. JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 7.

¹⁶ KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného k literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999, s. 112.

¹⁷ Tamtéž, s. 112.

¹⁸ Toto vítězství už v té době velice často sloužilo jako zdroj zvyšování českého sebevědomí v našich kronikách. Jako první ho zaznamenal Kosmův pokračovatel kanovník Vyšehradský. JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 8.

¹⁹ Tuto jistotu Jestřábský pravděpodobně převzal načerpáním informací z Hájkovy kroniky. JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 8.

Ve *Vidění* se odráží realita každodenního života na venkově, pozadí tvoří katolická ideologie a autor bere ohled na poznávací schopnosti prostého člověka. Ústřední postava sedláka zařazuje Jestřábského dílo blíže k pololidovým skladbám, např. píseň *O chvále stavu sedláckého*.²⁰ Tyto skladby se vyznačují obhajobou a oslavou sedláka, přičemž sedlácký stav je pro společnost naprosto nezbytný. Pro tento charakteristický rys byly často jiné vrstvy přezírány nebo opovrhovány a městský způsob života a snahy vzdělanců odmítány. S takovýmto postojem se však ve *Vidění* nesetkáme. Přestože Jestřábský vyzdvihuje důležitost sedláka pro každou společnost, nikdy neztrácuje ostatní stavy. Naopak, autor vyjadřuje názor, že vzdělanost souvisí s mravností a že vzdělaný člověk by se měl také chovat mravně a spravedlivě.

Jestřábský se při svém psaní dokázal vcítit do psychiky pracujícího venkovana. Tento rys můžeme vidět v dialogu, který sedláček s andělem vedou. Např. sedlákovi jako chudému člověku se nelíbí mnoho zvyků, které jsou v bohatém sídle samozřejmostí, neboť je vnímá jako ukázkou pýchy a marnivosti. Krásně zdobené oblečení služebníků se mu zdá moc drahé; chov mnoha psů zbytečný; a nakonec vztahy mezi služebníky jsou falešné. Tito lidé neumí navázat pravé přátelství, a to díky snaze zalíbit se co nejvíce svému chlebovárci. Autor vytvořil poměrně dost takových zdařilých pasáží „s náběhem k psychologické charakteristice, nicméně v celku skladby představují menšinu proti pasážím čistě popisným.“²¹

Autor do *Vidění* zařadil některé myšlenky ze starších i současných postil (např. *Postila evangelitská luteránského duchovního Martina Filadelfa Zámrského*²²), ale také čerpá i ze svých starších spisů, a to jak z latinských, tak z českých děl, takže můžeme některé motivy najít v jeho tvorbě opakovaně. (např. vztah pánů a poddaných se už řeší v *Kazateli domácím*).

²⁰ Skladba vyšla neúplně roku 1752 v *Antológii staršej slovenskej literatúry* v Bratislavě pod vedením Jána Mišianika.

Tamtéž, s. 21.

²¹ JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 9.

²² Z tohoto spisu Jestřábský zařadil dva příběhy: o čápovi a vdově a o Androdovi a vděčném lvu. Tyto ukázky autor začlenil do 31. vidění *O nevděčnosti a vděčnosti*.

Tamtéž, s. 11.

2.3 Obsah jednotlivých kapitol

Jak už jsme předeslali v předchozí kapitole, *Vidění* se skládá z předmluvy a třiceti sedmi kapitol, jejichž podrobným rozbořem se budeme dále zabývat.

Předmluva

Předmluva je adresována nejen čtenářům, jak obyčejně u knih bývá, ale také sedláčkům, o nichž nejvíce tato publikace pojednává.

V textu, který je určen sedláčkům, autor vyjadřuje svoji úctu, jež k nim chová, přestože sám je z městského rodu. Nabádá ostatní, aby také tak činili, neboť bez sedláků by svět nemohl být v pořádku. Sedláci jsou velmi potřební a užiteční, tvrdě pracují, jsou hodně odolní a k Bohu loajální. Jestřábský sepsal proto několik poučení, aby se lidé mohli vzdělávat, ale i potěšit.

Předmluva ke čtenářům začíná tím, že autor mluví o pohanech, kteří věřili, že někteří duchové se zjevovali lidem a ukazovali jim budoucnost. Toto však Jestřábský zpochybňuje a raději vyzvedává možnost, že by člověka po světě vodil anděl. Ten jediný by dokázal člověku ukázat svět, jak jeho dobrou, tak i špatnou stránku, a poradil by mu, jak se správně zachovat v různých situacích, které nám život přináší. Závěrem autor čtenáře nabádá: *Ty, kdo tuto knížku čísti budeš, na dobrou stranu to vylož. 25*

Proaemium

Pro výše uvedený termín jsme nenašli žádný přesný překlad, domníváme se ale, že se jedná o předmluvu k samotné knize. Autor v ní totiž popisuje zvědavost jednoho nejmenovaného sprostného sedláčka, který se snaží dozvědět více informací o tomto světě. Nechápe totiž, proč není zlo vždy potrestáno a dobro po zásluze odměněno. Jelikož je sedláček velice zbožný, prosí Pána Boha o radu. Bůh ho vyslyší a posílá mu anděla, aby mu ukázal svět.

Vidění sedláčkovo I.

První vidění pojednává o výchově dětí. Anděl vede svého svěřence do vesnice, kde sedláček vidí, jak lidé své děti špatně vychovávají. Selský lid vstává brzy, málo se modlí anebo se jen rouhá a proklíná práci i zvířata. Lidé nežádají Boha o pomoc ani o ochranu. Nestarají se o to, co jejich děti dělají, neposílají je do školy a neučí je dobrým

zvykům. Jde jim jen o shromáždování peněz a hmotných statků. Anděl pak přednáší z evangelia řeč sv. Pavla o hříchu takovýchto lidí: *Jestliže kdo o své, a nejvíce o domácí, péče nemá, víru zapřel, a horší jest nežli nevěřící aneb pohan.* 28

Sedláček nato zase odkazuje ke čtvrté knize *Rozmlouvání*, kde sv. Řehoř zaznamenal příběh pětiletého chlapce, který jen neustále lál a rouhal se, přičemž jeho otec měl dítě natolik rád, že ho ani nepokáral. Nakonec si při nemoci pro něj přišli ďáblové a ubohá dětská duše nikdy nedošla spasení.

Sedláček ještě dále připomíná příběh, jež byl sepsán sv. Augustýnem. Jeden měšťtín měl jediného syna, kterého velmi miloval a vše mu také dovolil. Syn se však oddal různým neřestem a svoje hříchy dovršil tím, že napadl svoje příbuzné, a otce dokonce zabil.

Anděl poukazuje na nevděčnost dětí, kteří se nechtějí starat o své staré rodiče, neboť se pro ně stali jen nevítanou zátěží. Často je nechávají bez jídla, ba dokonce je vyženou i žebrat. Anděl však důrazně sedláčka upozorňuje, že na všechny hříšníky jednou dojde a Bůh všechny po zásluze potrestá. Toto tvrzení demonstruje na příběhu krále Alfonze, jenž nechal vsadit do vězení vlastní matku a pak sám byl později zajat a do vězení uvrhnut.

Dalším příkladem o Božím trestu je příběh nezvedeného syna, který se chce svému otci pomstít za jeho výčitky. Mladík se vydává do Říma, cestou potkává ďábla, jenž se k němu přidává. Ten pak čeká na příležitost, aby mohl mládence uškrtit. Při samotném aktu si chlapec uvědomí svoji vinu, začne se kát, dosáhne tak Boží milosti a jeho život je ušetřen.

Vidění sedláčkovo II.

I druhé vidění se zabývá výchovou dětí, ale tentokrát je tématem výchova správná. Sedláčkovi se totiž nelíbí, jak se prostý lid o své děti stará. Chce se přesvědčit, zda-li je tomu tak všude, a proto přesvědčí anděla, aby se vydali na zámek. I zde je však sedláček nemile překvapen. Panské děti nemyslí na modlení ani na Pána Boha, ale jen na parádu a různé kratochvíle. Sedláček klesá na mysli, ale anděl ho utěšuje a vede ho na dvůr římského císaře Karla, kde konečně nachází sedláček uspokojení. Císař učí své děti, aby se staly příkladnými křesťany a dobrými lidmi.

Také císař konštantinopolský se snaží dobře vychovat své děti. Proto najímá vysoce váženého učeného muže Arsenia, aby jeho děti vzdělával. Ten se však ostýchá

jejich vysokého rodu, a proto vždy při výuce nechává děti sedět a sám stojí. Císař se však všechno dovídá, zlobí se a svým synům vyčiní, nehledě na jejich urozenost.

I královna Blanka vychovává svého syna Ludvíka, jak nejlépe umí: *raději by ho na márách umrlého viděla, nežli hříchem smrtedlným Pána Boha urážejícího.* 34

V jiném zámku zase sedláček vidí, jak se hrabata snaží jít lidem příkladem. Sama chodí na pobožnosti i zpovědi a snaží se k tomu nabádat i ostatní.

Vidění sedláčkovo III.

Třetí vidění pojednává o lidech, kteří byli ještě za života V. B. Jestřábského velice vážení, o učitelích. Anděl vede sedláčka ze zámku dále. Přichází do školy, kde vidí trpělivého a hodného učitele, který svým dětem naslouchá a snaží se je vést. Bohužel učitelé nejsou dobře placeni a rodiče je často do škol dávat nechtějí. Lidé si málo váží vzdělání, jež je tak pro život důležité.

Samozřejmě se vyskytnou i výjimky: Karel Veliký založil v Paříži školu a tam pozval jak bohaté děti, tak i chudé, aby se mohly všechny vzdělávat. Autor kritizuje bohaté děti, jež si vzdělání nevážily, neučily se a spoléhaly jen na pomoc svých rodičů. Naopak chválí chudé děti, které byly pilné a vážily si darů, který jim císař poskytl. Ten se velmi rozhněval na nedbalé děti a tvrdě jim domlouval: *...jestliže se nenapравíte, a předešlé nedbálnosti vaše opravdovou pilností nevynahradíte, trestati vás budu z moci mé...* 37

Anděl nenechává sedláčka podlehnout klamně iluzi, že všichni učitelé jsou hodní a spravedliví a ukazuje mu i jiného učitele: zhýralce a opilce, který děti rád nemá. Je to zlý člověk a s dětmi zachází velmi špatně, bije je, kope a tahá za vlasy.

Sedláček také připojuje příběh o špatných vztazích mezi samotnými žáky. Jak se navzájem pomlouvají a očeňují před učiteli, a tím si jen škodí. Anděl ještě přidává příběh o jednom mnišském uředníkově, jež byl utýrán svým učitelem. Stařec si však pozdě uvědomil vinu.

Vidění sedláčkovo IV.

Začátek čtvrtého vidění navazuje na předchozí téma, neboť sedláček si ještě také postěžuje na nespravedlnost světa, protože i on se v mládí stal obětí nepřiměřených trestů. Anděl ho však krotí a nabádá ho, aby zlému rektorovi odpustil.

Vede ho dále a ukazuje mu hloučky dívek i chlapců, které vedou nemravné řeči. Sedláček je z toho zděšen a diví se, že se mladí lidé nestydí takto mluvit. Anděl ukazuje

i jednoho napraveného hříšníka, kalaberského knížete Karla. Dříve se totiž také takto bavil, ale hrabě Elsearius mu zle vyčinil a mladík se polepšil. Anděl z toho vyvozuje jasný závěr: *...kdyby mládenci a děvečky své nenáležitě rozprávky upřímně a pravdivě při svaté zpovědi oznámili, otec duchovní by jim dal takové naučení, že by jích napotom vždycky zanechali.* 42

Vidění sedláčkovo V.

Páté vidění rozvíjí předcházející pojednání o chování mladých lidí. Anděl utěšuje smutného sedláčka, který je otřesen z toho, co viděl. Dodává však, že mezi lidí navíc přichází ďáblové a ti ještě k horším činnostem ponoukají. Aby mu dokázal pravdivost svých slov, vede anděl sedláčka do krčmy. Tam sledují, jak se všichni baví, tancují a nakonec večer spolu laškují a objímají se. Uprostřed tanečníků sedí ďábel, který se z vývoje situace velmi raduje. Sedláček je překvapen, diví se, kam se poděla stydlivost dívek, že jsou schopny dovolit, aby měly chlapce ještě před svatbou. Takovýto svazek přece pak bude Bohem náležitě potrestán. Anděl klade vše za vinu ďáblu: *Ďábel to nejvíc pusobi, a takové lidí do tmy vábi, aby zahrávali, a nestydatě se dotýkali, že je tak nejspíš k skutku tělesnému přivede.* 44

Anděl ještě připojuje příběh o cestě jednoho Žida do Říma. Blíží se noc a on se nemá kam schovat, nakonec jako útočiště zvolí pohanské místo. V noci se tam však koná sněm zlých duchů, kteří si vyprávějí zlé skutky. Jednomu se podařilo dokonce omámit mysl biskupa. Žid se zhrozí, varuje biskupa a zachrání ho před zatracením. Za odměnu ho biskup pokřtí, a proto je i jemu cesta ke spasení otevřená.

Vidění sedláčkovo VI.

Šesté vidění sice zůstává v prostředí krčem, ale řeší už jiný problém, a to je opilství. Anděl vede sedláčka do další krčmy, kde vidí lidi popíjející alkohol. Ti na sebe nesmyslně povykují, opilecky křičí a zpívají, pouštějí se do různých rvaček a pijí na dluh. Anděl vysvětluje sedláčkovi, že opilství vede ke ztrátě zdravého rozumu. Uvádí příklad Alexandra Velikého, který v opilosti nechal vypálit město Persepolim, či mladého hocha, jenž nechce připít královi, neboť si jasně uvědomuje, k jakým hříchům může člověka přivádět ztráta sebekontroly v opilosti.

Anděl poukazuje na to, že nadměrná míra alkoholu vzbuzuje tělesnou touhu, vede k chlípnosti a hříchu. Připomíná příběh Lotha, který smilnil se svými dcerami.

Anděl ještě detailně popisuje sedláčkovi trest, který na opilce po smrti čeká: pijí nápoj ze smoly a ohnivé síry, neubývá jim, pít ho musí, ale vypít nedokážou.

Vidění sedláčkovo VII.

Sedmé vidění nás přenáší na různá hospodářství a ukazuje nám chování místní čeládky. Sedláček se diví, jak je možné, že většina čeládky je zlá, vzpurná a posměvačná. Nevází si svých hospodářů, a to i ve farním domě, kde se chová ještě hůře.

Anděl sedláčkovi ukazuje i dobrou čeládku, která si váží svých hospodářů. Vypráví o věrném služebníkovi Josefovi, který byl u bohatého pána Putifara, odolal svádění jeho manželky, a přestože byl vsazen do vězení, neprozradil hříchy své paní. Také jeden svatý muž, Florentius jménem, měl velmi věrného služebníka – medvěda. Avšak jiní učedníci mu záviděli a ve své zlobě medvěda zabili. Florentius povolal na hříšníky boží trest – všichni onemocněli malomocenstvím a nakonec zemřeli. Florentius litoval svého činu, ale už se nedalo nic vrátit zpět.

Nakonec anděl sedláčka poučuje, že čeládka by se měla dobře ke svým živitelům chovat: *poněvadž mimo své záplaty také bere i šaty... 54*; a navíc se ze svých skutků se musí Pánu Bohu zodpovídat.

Vidění sedláčkovo VIII.

Osmé vidění navazuje svou tematikou na předcházející kapitolu. Anděl trpělivě vysvětluje sedláčkovi příčiny zlé povahy čeládky. Poddaní se navzájem navádějí ke špatnostem a často se snaží hospodářům ukrást, co mohou. Deklaruje to na příběhu, kdy pán posílá Benediktovi, muži Božímu, dvě láhve vína. Služebník si však jednu ukryje pro své potřeby. Benedikt ví o jeho hříchu a varuje ho, aby z láhve nepil, neboť se ukradené víno proměnilo v jedovatého hada.

Další příčinou nedobré čeládky jsou sami páni, kteří svým služebníkům křivdí a ubližují jim, což nemůže nikdy trestu uniknout. Anděl vypráví o nemocné ženě, za kterou přišel orodovat její manžel ke svatému Chryzostomovi. Ten muže poučí, že žena byla zlá a závistivá, proto byla Bohem potrestána a uzdravena bude tehdy, až se změní její chování k čeládce.

Vidění sedláčkovo IX.

Devátý příběh nás zavádí na rynek. Kupci tam vedou své nečestné obchody, kdy podvádějí nevinné lidi, mají totiž dvojité míry: větší a menší, a tím poměrně lehce šidí

ostatní. Anděl uvádí několik příkladů, že tato nepoctivost byla trestána tvrdě už v minulosti: Caesar nechal všechny falešníky vypovědět z města, císař Valentinián nechal postavit vzorovou měřici, podle které museli všichni vážit. Pokud si dovolil někdo i přesto podvádět, pak jim císař nechával zutínat ruce.

Na příběhu dvou bratrů, mnicha a hostinského, anděl ukazuje, že podvody k bohatství nevedou. Hostinský totiž všechny šidil a neustále chudl. Když si jeho bratr přijde pro majetkové vyrovnání dědictví, vidí příčinu bratrova neštěstí. Ve sklepě se mu usadil drak: „*tak dobře vychovaný a tučný, že sebou téměř z místa hnouti nemohl*“ 61, který vše nečistě získané požírá. Hostinský se poleká a úplně změní svůj život.

Další příklad ženy, která měla šenkovnu a vedla poměrně dobrý život, nám ukazuje, že ne vždy je všechno tak, jak se zdá. Ta se totiž po smrti dostala do pekla, neboť zdědila statek neprávem a vědomě v něm nechávala páchat hříchy.

Vidění sedláčkovo X.

Tématem desátého vidění je přirozená slabost lidí. Anděl sedláčkovi ukazuje, jak lidé nejvíce hřeší v noci. Tancují, povykují, opíjí se a smilní. Tma totiž milosrdně zakrývá tváře i činy. Mnoho věcí by lidé za dne neudělali, ale v noci se vůbec nestydí, a často se tak dostávají do mnoha problémů.

Vidění sedláčkovo XI.

Naprostá ztráta zábran předcházejícího vidění sedláčka šokovala. Toužil poznat, jaký život tito lidé vedou ve dne. Ani pak však nebyl s chování lidí spokojen. Viděl, jak se všichni krásně strojí, jak jim záleží na vzhledu, jak se ženy líčí a rády obnažují svá těla mužskému pohledu. Sedláček je zdrcen, když vidí tolik pýchy všude kolem.

A anděl sedláčkovi vysvětluje příčiny hříchu takových lidí u Pána Boha: Adam a Eva byli oblečeni do syrových ovčích kůží a také byli spokojeni. Místo, aby lidé se podělili o peníze s čeládkou nebo je využili potřebnějším způsobem, oblékají se do pentlí a hedvábí. Čím krásněji jsou lidé oblečeni, tím jsou i pyšnější. Největší ozdobou ženy má být podle autora poctivost, stydlivost a šlechetné mravy.

Vidění sedláčkovo XII.

V následujícím vidění vede anděl sedláčka na jedno z důležitých míst města, na radnici. Jakmile tam však přijdou, sedláček vidí soudce opíjející se kořalkou. I ten prostý sedlák si zde uvědomuje, že v takovém stavu soudci nejsou schopni rozeznat

pravdu od lži. A co více, kořalku pijí na náklady obce. Často se tak proto stává, že je nevinný chudák potrestán a lakotný boháč ujde trestu.

Takové nespravedlnosti se ale většinou dějí jen na vesnici, kde se při výběru soudce nehledí na vzdělání, ale na majetek. Ve městě však vykonávají práci soudce pouze učené a moudří lidé.

Anděl sedláčka ještě upozorňuje, že *byliť jsou také na světě monarchové, kteří soudce spravedlivě přísně trestali, a k spravedlnosti náležitě napomáhali...72*. A pokud soudci špatně rozhodují, i oni mohou být potrestáni. Jedním ze spravedlivých byl císař Theofilus, jenž nechal zbičovat vlastního švagra, když odmítl napravit škodu, kterou způsobil. Španělský král Alfons zase nechal oběsit zemana, neboť ten odmítl napravit spáchanou křivdu na svém poddaném. A perský král Kambizes potrestal úplatného soudce tím, že ho nechal stáhnout z kůže. Pak touto kůží potáhli soudcovskou stolicí pro výstrahu, aby už nikoho nikdy nenapadlo soudit nespravedlivě.

Vidění sedláčkovo XIII.

Sedláček je nešťastný, že se ve světě nachází tolik hříchu, a prosí anděla, aby ho zavedl jinam. Přichází do osady, kde se slaví svátek posvěcení chrámu Božího. Lidé pijí, přejídají se, zvracejí a pomlouvají se navzájem. Anděl vysvětluje sedláčkovi příčiny této nestřídmosti: *rodičové jejich a starší jsou vinní, jedno, že mládeže z toho netrescí; druhé, že je svým zlým příkladem kazí.* 77

Sedláček se zhrozí, ale anděl utěšuje sedláčka, že ne všude se vyskytuje takové hříšné chování. Dodává, že dříve lidé střídmě jedli i pili, a to nejen chudí lidé, ale i aristokrati, jež se snažili jít příkladem. Mezi ně patřil římský král Romulus, římský purkmistr Curius Dentatus nebo císař Carus.

Vidění sedláčkovo XIV.

Čtrnáctý příběh nám ukazuje život na panském dvoře. Služebníci se nesnášejí, pomlouvají a závidí si. Jeden druhému nic pěkného neudělá. Ani zde však tento model neplatí pro všechny, např. hrabě a jeho paní se snaží vést své děti i čeládku v pobožnosti. I paní jsou však vrtošiví, a pokud ještě uvěří pomlouvačům a lhářům, zle se služebníkům vede. Jedním takovým nevinným byl hejtman Belizarius, vynikající válečník a loajální služebník svého pána. Byl však ošklivě pomluven u císaře a ten mu nechal „za trest“ vyloupat oči a poslal ho žebrotou.

Anděl zdůrazňuje, že láska pánů na rozdíl od Pána Boha je velmi nejistá a nestálá. A nakonec nabádá nejen sedláčka, ale i čtenáře: *ty pak, člověče každý, přičiň se raději Pánu Bohu sloužit, u něhož láska stálá, a odplata jistá a hojná jest.* 80

Vidění sedláčkovo XV.

Námětem patnáctého vidění je vztah k práci. Anděl vysvětluje sedláčkovi, že lenošení je velký hřích. Dábel má totiž mnohem více možností přivést nicnedělajícího nudícího se člověka k hříchu. Izraelský král David si z nudy vyhlédl cizí manželku a s ní hřešil. Anděl sedláčka poučuje, že se člověk může napravit, když bude vědět, že se na něj Bůh dívá, v práci ho posiluje a pomáhá mu, neboť každého pracovitého člověka čeká odměna nejvyšší, a tou je posmrtný život v ráji.

Vidění sedláčkovo XVI.

V následujícím vidění nás anděl poučuje o chování vojáků. Sedláček si totiž myslí, že všichni jsou zlí, ožebračují sedláky, ničí jim úrodu a znásilňují ženy. Anděl s ním souhlasí, ale přidává, že málokdy je takové chování tolerováno. Své tvrzení dokládá na mnoha příkladech. Např. tatarský král Tamerlán nechal vojáka rozřezat za krádež mléka chudé ženě. Císař Makrin dal vojáky, kteří znásilnili místní děvče, vstrčit a zašít do dvou volů. Císař Aurelianus nechal dalšího násilníka napnout mezi stromy, aby ho při napnutí roztrhaly.

Nacházelo se však také hodně vojáků, kteří byli slušní a bohabojní a za to je Bůh odměnil. Voják Mikuláš odolal svádění sedlákovy dcery a druhý den se z bitvy vrátil bez zranění. I čeští králové Soběslav a Přemysl zvítězili proti přesile, když se modlili a žádali Boha o ochranu a pomoc.

Vidění sedláčkovo XVII.

Od vojenské tematiky nás přesouvá následující vidění k tomu, jak se chovají lidé v kostelech. Sedláček je zděšen, když vidí, že se málokdo opravdu věnuje modlitbám. Lidé spolu rozmlouvají, neklečí, smějí se a pokukují po sobě navzájem, dokonce i psi po kostele pobíhají a narušují tak kázání. Anděl sedláčkovi vypravuje, že takové jednání by bylo více trestáno, např. v Turecku by lidé nevhodně se chovající v mešitách přišli o život. Anděl poukazuje na nejzbožnější česká knížata, jež jsou hodna následování, sv. Václava, sv. Ludmilu a knížete Bořivoje.

Vidění sedláčkovo XVIII.

Po naučení o chování v Božím svatostánku, sedláček žádá, aby mu bylo pověřeno více o mši svaté. Podle anděla se jedná o oběť nejvyšší, kterou koná posvěcený kněz. K takovým obětem docházelo už v dávných dobách, kdy Abraham měl obětovat vlastního syna Izáka a Kristus obětoval sám sebe, přičemž *své nejsvětější tělo, a svou nejdražší krev, pod způsobem chléba a vína ustanovil.* 93

Při mši by se křesťané měli chovat pokorně a uctivě, neboť i andělé stojí u oltáře a vše sledují. Pobožní lidé pak nacházejí milost a jejich duše vysvobození.

Vidění sedláčkovo XIX.

Devatenácté vidění navazuje na předcházejí, jelikož v kostele, kde sedláček s andělem poslouchali, skončila mše. Následuje kázání, avšak většina lidí odejde již před jeho počátkem, a ti, kteří zůstanou, usínají nebo lelkují a slovu Božímu řádně nenaslouchají. Rozhořčený sedláček prohlásí, že by bylo lepší kázání zrušit, když si jich lidé neumí vážit. Anděl však nesouhlasí, neboť faráři mohou svými slovy ještě alespoň pár lidí přivést na dobrou cestu. Je však možné, že i kazatel se může dostat do pekla, pokud se nebude snažit napravovat hříšníky nebo bude kázat licoměrně.

Vidění sedláčkovo XX.

Sedláček přemýšlí nad andělovými slovy a pak se ptá, jestli je možné, aby i kacíři mohli dojít věčného spasení, neboť sám zná několik příběhů, kdy Bůh pomohl kacíři. Uvádí příklad krále Jeha, který se nikdy nepřestal klanět zlatým telatům či moškvanského knížete, jenž neměl šanci obstát před mnoha nepřáteli, kteří vtrhli do jeho země. Kníže se modlil a prosil Boha úpěnlivě o pomoc. I novaciánský biskup Pavel se při požáru obrátil s prosbou k Bohu. A nejen, že nic neshořelo, ale vše zůstalo naprosto neporušené.

Anděl sedláčkovi tyto příběhy vysvětluje, Bůh totiž těmto lidem pomáhá proto, aby je obrátil na pravou víru. Pokud se však kacíři nadále drží svého náboženství, budou se po smrti péct v pekelném ohni.

Vidění sedláčkovo XXI.

Anděl vede sedláčka do jiného kostela, aby sledoval lidi konající zpověď. Jenže lidé si zpovědi neváží, ve skutečnosti svých hříchů nelitují a ty velké zatajují nebo na ně schválně zapomínají. Anděl poukazuje na důležitost zpovědi, neboť jinak člověk

propadne peklu. Vypráví příběh mladého chlapce Viktorina, jenž se poté, co se dopustil hříchu, odebral do kláštera a tam se velmi kál. Nakonec svěřil svůj hřích opatovi a bylo mu odpuštěno.

Jiný příběh nám ukazuje život velmi pobožné královské dcery, která se nechá svést k hříchu, otěhotní a pomocí potulné porodní báby potratí. Svým činem se velmi trápí a raději odejde do kláštera, aby mohla žít se svým černým svědomím v ústraní, neboť se stydí při zpovědi přiznat. Celou dobu se chová příkladně, stará se o ostatní a dává chudým lidem almužnu. Přesto však umírá v ztracení, a to *pro zatajení hříchův velikých při svaté zpovědi: ano i ty zpovědi nepravdivé, a po nich nehodné velebné svátosti přijímání, pokaždékrát k hříchu smrtedlnému novému byly, a k většímu do pekla ztracení.* 108

Vidění sedláckovo XXII.

I následující vidění se věnuje náboženské tématice, a to především přijímání velebné svátosti. Přestože by zde měla vládnout jednotnost, lidé se chovají různě: někteří si klekají, modlí se a zvou Pána Boha upřímně do svého srdce. Jiní se nedočkavě tlačí, jsou netrpěliví, neukazují zbožnou úctu a po přijetí hostie rychle z kostela pospíchají. Svou víru berou jen jako povinnost a podle anděla se Bůh od takových lidí odvrací ani jim neprokazuje milost.

Anděl vypráví příběh o daru jednoho biskupa, jenž jako jediný byl schopný vidět a rozeznat lidi hříšné a kající. Pokud byl člověk očištěn od hříchu a vedl život mravný, měl tvář jasnou. Jestliže se však obličej zbavil dočerna, symbolizoval hřích a ztracení.

Anděl sedláčka poučuje o životě lidí, kteří byli obzvláště pobožní, ctili velebnou svátost a s náležitou uctivostí ji přijímali. Takoví jsou hodni následování, jako byla např. dcera uherského krále Markéta.

Vidění sedláckovo XXIII.

V následujícím vidění se anděl odpoutává od dobrého i nedobrého chování v kostele a ukazuje sedláčkovi, jak si mnozí lidé neváží svátečních a nedělních dní. Jsou totiž hamižní, pracují neustále, a to jen proto, aby zvětšili svůj majetek. Anděl sedláčka, ale i čtenáře důrazně varuje, že Bůh takové chování nestrpí a tvrdě ho trestá, někdy se nám zdá, že až moc krutě. Což nám ukazuje příběh člověka, jenž si v Bohu zasvěceném dnu sbíral dříví v lese, aby si mohl připravit oběd, a Bůh ho ztrestal ukamenováním. Jiná žena zase pekla chleba a velmi se popálila.

Naopak sekáč, který odmítl sekat louku o Božím svátku, byl odměněn, neboť mu Bůh daroval zlatý peníz, jenž mu přinesl celoživotní štěstí.

Vidění sedláčkovo XXIV.

Anděl vede sedláčka dále a ukazuje mu klášter. Sedláček nechápe jeho význam a ani důvod dobrovolné izolace mnichů, dokonce se domnívá, že se museli nějakým způsobem prohřešit a že vysoká zeď, jenž klášter lemuje, slouží jako prevence proti útěku. Anděl sedláčka poučuje o příkladném mnišském životě a o jejich snaze dostat se do nebe. Vypráví příběh o zbojníkovi, který se díky opatovi obrátil na křesťanskou víru a kál se za své hříchy, když si uvědomil, jak přímá a snadná cesta vede do pekla.

I mezi mnichy se však dají nalézt i lidé neupřímní, jenž se dostanou do pekla, např. mnich Tongolaton navenek dodržoval veškeré dobré mravy, avšak *pokrytec byl; nebo když na sobě, jako by se s jinými mnichy postil, ukazoval, pokradmo se dobře najídal, o čemž mníši dokonce nic nevěděli.* 120. A až na smrtelné posteli si uvědomil, jak hodně hřešil.

I sedláček přidává svůj příběh o pokryteckém faráři, který měl na dveřích pověšené krvavé dŮtky jako znak kajícnosti. Ale opak byl pravdou, dŮtky byly namočené v krvi kohouta.

Vidění sedláčkovo XXV.

Od kláštera anděl zavede sedláčka na svaté poutní místo a ukazuje mu poutníky připravené k modlitbám. Vypráví pak sedláčkovi příběh tří panen, jež se také na takové místo vydaly. Mnich, který pobožnost vede, má však vidění a spatřuje, jak první panně při modlitbě dal anděl červený věnec na hlavu, druhou pannu obdařil pak bílým, ale poslední dívce ďábel hodil na obličej starý špinavý hadr. Mnich tyto úkazy nechápe, proto se pak dívek ptá, na co při modlitbě myslely. První si vybavila umučení Krista a druhá jeho dobrotu. Třetí panna však přemýšlela, jak by se mohla pěkně obléknout a jak půjde k muzice. Anděl využívá příběhu k ponaučení, *že kdo putuje na některé svaté místo, má oumyslem dobrým putovati, a pobožně se tam chovati.* 123

Anděl neopomíná zdůraznit, že jakékoliv šálení Bůh vidí a nevyplácí se o něco takového pokoušet, demonstruje to na příkladu selek, které se nejdříve opily a pak mrskaly dŮtkami, až padaly k zemi, avšak ne bolestí z pokání, ale opilostí se nemohly udržet na nohou. Tímto hříšným činem si však otevírají cestu do pekla.

Vidění sedláčkovo XXVI.

Na cestách s andělem potkává sedláček mnoho žebráků a je proto zvědavý, jak na ně Bůh shlíží. Anděl ho poučuje, že mnoho lidí zneužívá dobroty ostatních a žebrají, i když nemusí, neboť jsou zdraví a hmotným nedostatkem netrpí. Jejich jediná nemoc se nazývá lenost. Často si takoví pokrytci ovazují hlavu, ruce i nohy a předstírají nemohoucnost ve snaze získat peníze. Avšak jakákoliv takto získaná almužna je hřích a tíží jejich duše i těla.

Anděl zdůrazňuje, že Bůh takové nečestné jednání trestá a jako varování vypráví příběh o dvou mužích, kteří si chtěli dopřát pořádnou hostinu. Rozhodli se peníze vyžebrot tak, že jeden předstíral mrtvého a druhý prosil o peníze na pohřeb. Svätý muž mu peníze dal, ale tovaryš mezitím opravdu zemřel.

Ukázku dobrého chování anděl demonstruje na příběhu žebráka umírajícího na dnu. I když bohatstvím neoplýval, byl tento chudák velice zbožný a na smrtelné posteli si nechával předčítat Bibli pro posílnění i útěchu. Zároveň prosil Boha o milost, a tu nakonec jeho duše po smrti dostala a byla poslána do věčného ráje.

Vidění sedláčkovo XXVII.

Sedláček se dále zajímá o zřizovatele a stavitele chrámů a kostelů, zda i jim bude udělena milost Boží. Anděl sedláčkovi vysvětluje, že záleží na tom, z jakého důvodu byl kostel zřízen, pokud by stavba probíhala jen pro Boží potěšení a úctu, pak je vše v pořádku. Hned uvádí příklad Konstantina Velikého, jenž se u základů kostela modlil k Pánu Bohu a sám dvanáct košů země vykopal a vlastníma rukama odnesl. Také i jiní mocní i méně důležití lidé se podíleli na stavbě sakrálních památek věnovaným různým světcům, např. římský pán Joannes Patricius, francký král Klodoveus nebo longobardská královna Theodelinda.

Anděl během vidění nabádá všechny věřící, aby byli ctnostní a kostelů si vážili, protože jedině tak v nich pak může Bůh nalézt zalíbení.

Vidění sedláčkovo XXVIII.

Anděl se dále snaží sedláčka poučit o různých vztazích, které mohou vládnout v manželském svazku. V prvním domě sedláčkovo srdce plesá, když vidí, jak se krásně k sobě dva lidé chovají, žijí ve svornosti, pomáhají chudým a Boha v úctě mají.

V druhém stavení muž svou ženu bije, nadává jí a lásku k ní nechová. Ve třetím příbytku zlá žena proklíná hodného muže a z vlastního domu ho vyhání. A v posledním

domě se k sobě manželé nechovají zle, ale jejich děti jim přidělávají starosti. Tráví totiž noci v tančírnách či hospodách a Boha si neváží.

Anděl se pokouší nastínit několik příčin takových nepovedených manželství. Pro některé lidi se hlavní motivací vstupu do posvátného svazku stávají peníze a hmotné statky, pro jiné zas tělesná chlípnost a sexuální uspokojení.

Také nerovná manželství nepřinášejí štěstí, neboť mladý a starý nebo chudý a bohatý si nemohou nikdy v takovém svazku rozumět. V neposlední řadě za jednu z nejhorších příčin zkaženého manželství a zároveň za veliký hřích se považuje, pokud se žena vdát musí, protože otěhotněla. *Nedivít se potom, že se takovým zle vede: a Pán Bůh je tresce, že ten svatý stav od hříchu začali, a těla svá smílostvem hanobili.* 137

Vidění sedláckovo XXIX.

V dalším vidění nám anděl ukazuje, jak se páni na zámku chovají ke svým poddaným. Vládou tam dobré mravy a sedláček se cítí spokojený, anděl ho poučuje, že i v minulosti byli někteří páni hodní a spravedliví: kníže Spytihněv pomohl chudé vdově při její při s boháčem a tohoto muže po právu potrestal. Nebo salcpurský arcibiskup se schválně převlékal za chudáka, docházel do soudcovské síně a sledoval, zda jeho soudci vedou jednání spravedlivě.

Anděl však ukazuje sedláčkovi i zlou vrchnost, která trápí lid, bije poddané a chová se k nim velmi špatně. Vypráví o tyranu Trysovi, který zakázal, aby se poddaní o jeho ukrutnosti bavili, nadávali či plakali nad ní. Byl však potrestán, neboť byl davem usmrcen, když do něj rozlícený vtrhl, aby ho rozehnal. Anděl závěrem podotýká, že všichni zlí vladaři budou zatraceni a budou se smažit v pekelném ohni.

Vidění sedláckovo XXX.

Tentokrát přednese další téma sedláček, neboť nemůže pochopit, proč nejkrutější jsou bohatí lidé, kteří v minulosti sami byli chudými sedláky. Oni by přece nejvíce měli chudé chápat. Anděl sedláčka poučuje, že touha po moci zaslepuje, a to do takové míry, že i vlastní děti intrikují proti svým rodičům, aby se jich mohli co nejsnáze a nejrychleji zbavit. Ukazuje nám příběhy nevděčného Absolona, syna krále Davida, jenž se pokusil svého otce vyhnat ze země; kruté Tullie, dceři Tita Livia, která nechala zabít otce i tchána a vlastního manžela otrávil. Také kníže geldrský Adolf se nemohl dočkat nástupnictví, proto svého otce nechal jít pět mil bosého do žaláře, kde měl zemřít

potupnou smrtí. Všichni tito však se před Bohem neschovali a byli za své skutky po zásluze potrestáni.

Vidění sedláčkovo XXXI.

I v následujícím vidění žádá sedláček anděla o poučení, neboť nechápe nevděčnost lidí ke jejich zachráncům. Anděl mu vypráví příběh jednoho dvořenína Filipa Makedonského, který byl zachráněn při ztroskotání na moři. Hospodář žijící na pobřeží ho vyléčil, nechal dostatečně odpočinout a i peníze na zpáteční cestu dvořenínovi poskytl. Ten po svém návratu vylíčil nehodu na moři, ale o hodném hospodáři se ani slovem nezmínil. Král se chce dvořenínovi odměnit a ten požaduje statek jeho zachránce. Vystěhovaný hospodář si králi stěžuje a vyjeví mu celou pravdu. Dvořenínovi je za trest vypáleno znamení nevděku na čelo.

Anděl vypráví také o zvířatech: čáp daruje staré vdově perlu poté, co ho uzdravila; lev nezaútočí v aréně na sluhu, jenž mu vytrhl trn z paty. Anděl dává pak sedláčkovi k posouzení celkem jasný význam všech předcházejících příběhů: *Z toho všeho posud', sedláčku, jestliže ptactvo a litá zvěř vděčnost lidem prokazovala za dobrodiní, zdaliž lidé, a tí křesťané nemají býti vděční svým dobrodincům.* 149

Vidění sedláčkovo XXXII.

Další naučení, jež sedláček dostává, pojednává o pastýřích. Mnoho z nich se dnes už jen rouhá, hřeší a na Pána Boha nemyslí. Anděl nás upozorňuje, že v minulosti tomu však muselo být jinak, neboť pastýři byli vyvoleni jako první, kdo se dozvěděl o narození Krista v Betlémě. *Museliť jsou býti dobří a Pánu Bohu milí tí pastýři, že jim prvním to tajemství zjeveno bylo a ukázáno.* 151

Aby sedláčka přesvědčil, vypráví anděl několik příběhů. V jednom z nich se tři pastýřské panny modlením zachránily od znásilnění. Sama země je pohltila a chlípící vojáci si uvědomili svůj hřích a dali se na pokání. A na místě, kde se panny modlily, vystavěli lidé kostel jako výraz vděčnosti za záchranu nevinnosti.

Jiný příběh ukazuje zjevení Panny Marie zbožnému ovčákovi, kdy ho Boží rodička žádá, aby lidé postavili kostel blízko jeskyně, v níž se našel její obrázek.

Také jedna velmi zbožná žena je vzkříšena z mrtvých, neboť byla neprávem zavražděna žárlivým manželem, který ji podezíral z nevěry, zatímco ubohá žena chodila na mše do kostela.

Poslední příběh je o chudé děvečce, která se chodí modlit do jednoho opuštěného kostela. Její oddanost se zalíbí Pánu Bohu, tak na ni sešle těžkou nemoc a smrt ji vykupuje z hrozné pozemské bídy a její duše míří do ráje, přičemž ji na její cestě doprovází sama Panna Marie se svatými anděly.

Vidění sedláckovo XXXIII.

V následujícím vidění vede anděl sedláčka již podruhé do kláštera, ale zde se mniši nejen modlí, ale starají se i o nemocné. Anděl upozorňuje sedláčka na různé typy nemocných. Jedni se pokorně modlí a svoji duši s radostí odevzdávají Bohu, jiní lají, ze svých hříchů se nekají a pro ně si přicházejí ďáblové v různých podobách, aby je ještě více vystrašili, než si je definitivně odnesou. Často se ďáblové také snaží přimět i bohobojné lidi ke klení a k zoufání nad svým osudem, aby je ještě stihli Bohu vyrvat. Pokud však zbožní lidé ve své víře vytrvají, přichází si pro jejich duši andělé a apoštolové.

Anděl ještě ukazuje sedláčkovi chudou vdovu, která umírá v malé chaloupce. Panna Marie jí utírá pot z čela a čeká na její duši, aby jí doprovodila do nebe. Pak však anděl nechá sedláčka podívat se na boháče, který celý život hřešil a svých skutků nelitoval. Pro něj si přichází ďábel, který železným hákem vytáhne jeho duši a tu pak předhodí šeredným kočkám, aby ji roztrhaly a odnesly do pekla.

Vidění sedláckovo XXXIV.

Následující vidění tématicky doplňuje předcházející text. Anděl sedláčkovi ukazuje, jak probíhá Boží soud po smrti člověka. Kristus duše soudí a posílá je do nebe, očistce nebo do pekla. Během soudu ďáblové vedou žalobu proti duši a snaží se, aby byla převedena do pekla. Anděl vypráví sedláčkovi i o zázraku svatého Jarolíma, jak jeden mládenec byl vzkříšen z mrtvých, protože se za něj světec přimluvil, aby se mohl ještě během života kát za své hříchy a pak dojít Boží milosti.

Závěrem anděl sedláčka upozorňuje na existenci dvou Božích soudů: *soud Boží bude dvojitý, jeden malý a první, druhý při skonání světa veliký a veřejný. Na obojí pamatuj, a k němu se chystej.* 165

Vidění sedláckovo XXXV.

Anděl ukazuje sedláčkovi utrpení hříšných duší v očistci. Jsou tři stupně očistce. V prvním lidé přebíhají z jedné strany na druhou, neboť z jedné strany šlehá oheň a na

druhé je obrovská zima. V další části očištěnce se nalézá most, pod kterým teče tmavá a smrdutá řeka. Jen spravedlivý člověk dokáže most přejít, aby do řeky nespadol. V poslední části očištěnce vidí sedláček ďábly, kteří v ohni mučí úpějíci duše. Sem patří hlavně hříšní mniši, kteří při modlitbách pospávali nebo se bavili. Blízko tohoto ohně pak sedí duše, které už očištěncem prošly. Ty už jen trpělivě čekají na své vysvobození a uvedení do nebe.

Vidění sedláčkovo XXXVI.

Anděl vede sedláčka do pekla, aby i tam se podíval, co všechno se tam děje. Peklo je odstupňované podle závažnosti hříchu, největší hříšníci jsou mučeni úplně dole, kde pálí nejvíce pekelný oheň.

Anděl ukazuje příběh císaře Karla, kterého ve snu anděl uvedl do ohnivého údolí. Tam viděl všechny biskupy a rádce jeho otce. Pálili se tam, neboť nedokázali králi radit dobře ku prospěchu celého lidu.

Další příběh nám představuje pannu, jež měla povahově velmi rozdílné rodiče. Otec byl bohabojný a velmi pobožný člověk. Matka byla hříšná žena, chlípna a rozpustilá. Dcera se nemůže rozhodnout, koho následovat. V noci se jí zjeví anděl a ukazuje jí duše mrtvých rodičů. Otec si užívá slasti ráje, matka trpí v pekle a hořce lituje svých činů. Když vidí svou dceru, varuje ji, aby se na špatnou cestu nevydávala.

Vidění sedláčkovo XXXVII.

Poslední místo, kam se sedláček s andělem podívá, je ráj. Vidí krásnou přírodu a spokojenost procházejících se lidí. Syn indiánského krále Jozafat měl také vidění o ráji a líbilo se mu tam tak, že chtěl zůstat. Svatí vůdcové mu to však nedovolili, neboť pobyt v ráji si musí člověk nejdříve zasloužit ctnostným a bohabojným životem.

Nakonec se anděl se sedláčkem loučí a nabádá ho, aby vedl dobrý život: *Ty také, sprostný sedláčku, budeš-li takový život vedsti, náději dobrou měj, že se do ráje nebeského dostaneš, 173*; a aby šířil své získané vědomosti mezi ostatní lidi.

2.4 Spojitost Vidění s kázáními

Přestože Vidění je napsáno formou dialogu, vyznačuje se velice blízkou spojitostí s homiletikou. Tuto myšlenku podporují místa, kde autor porušil uměleckou konvenci díla, tedy kde se z andělova monologu plynule přechází v samostatný kazatelský výklad nebo moralizování: *Ty pak, člověče každý, přičiň se raději Pánu Bohu sloužiti, u něhož láska stálá, a odplata jistá a hojná jest.* 80

Do dialogu také autor začlenil různé české a latinské citace z Bible nebo odkazy na ni. Některé takovéto odkazy či citace můžeme však najít i v promluvě sedláčka – prostého nevzdělaného člověka – a pak to působí paradoxně: *Pán Bůh takto mluvil Izaiášovi, a takto mu poroučel: Volej, nepřestávej, jako trouba povyš hlasu svého, a zvěstuj lidu mému nešlechetnosti jeho, a domu Jákoba hříchy jeho.* *Isaiáš 58. 95*

Autor zde jasně ukazuje, že kazatelská složka ve Vidění hraje dominantní roli a ostatní prostředky, jako jsou stylistická diference nebo jazyková charakteristika postav, bere autor jako podružné.

Zároveň se na mnoha místech můžeme setkat s popisem formálních vykonávání náboženských povinností, např. ve svém 17. vidění sedláček pozoruje chování lidí při mši; nebo v 21. vidění vidíme průběh zpovědi. Z tohoto hlediska bychom mohli najít v barokním kazatelství několik podobných příběhů i u jiných kazatelů, např. u Bohumíra Hynka Bilovského a Tomáše Xaviera Laštovky.²³

²³ KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného k literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999, s. 114.

2.5 Spojitost Vidění s Komenského dílem Labyrint světa a ráj srdce

Tento spis tedy chápeme jako mravoučný dialog, který Jestřábský sepsal s využitím typicky kazatelských prostředků, a proto ho nelze označovat za alegorii a ze žánrového hlediska porovnávat s Komenského Labyrintem světa a rájem srdce. Přesto jsou si tato dvě díla velmi blízká. Ve *Vidění* sedláček prochází různými krajinami a za pomoci anděla poznává život a zvyky různých skupin lidí. U Komenského poutník prochází městem, aby našel pro sebe vhodné povolání. Cestou ho doprovází alegorické postavy Mámení a Všeživ Všudybud. Jak sedláček, tak poutník jsou postavy, které touží po poznání a hledají souvislost mezi mravností a spravedlností.

Vidění i Labyrint se zařazují mezi typická barokní díla, neboť se v nich objevují typické protipóly. Vidíme protiklady dobra a zla, života a smrti, dočasnosti a věčnosti, světa hříchu a světa ctnosti. Mezi Viděním a Labyrintem nacházíme také několik tematických ideologií, přestože každý z autorů ho pojal svým originálním způsobem: „Jestřábský všechno podává prostým vyprávěcím způsobem, kdežto Komenský obrazným způsobem.“²⁴ Jde například o otázky manželství, soudnictví nebo vztahů vrchnosti a poddaných.

Co se týká manželství, Jestřábský pouze nastíní situaci popisným způsobem a na základě toho hodnotí. Ukazuje čtyři typy manželství a postupuje od ideálního typu soužití dvou lidí a končí výkladem o nepodařených manželství. Podobný názor vyjadřuje i Komenský a oba se shodnou, že „zdůraznění citu jako předpokladu manželské harmonie nutno jistě hodnotit vysoce kladně.“²⁵

Soudnictví, jež je zkorumpované, kritizují oba autoři, každý však jinak. Jestřábský popisuje špatné jednání nevzdělaných a neustále opilých soudců, Komenský vidí soudce v groteskních podobách (jejich tělu např. chybí uši, nos, oči či ruce) a zároveň jim dává vtipná jména, jako např. Svárurád, Stranobij, Nezkus aj.²⁶

Co se týká třetího společného motivu, vztahu mezi vrchností a poddanými, oba autoři se shodují, že viníci různých nesvárů a nespravedlností, které na světě vládnou, jsou často vykonavatelé panské moci, tj. různí správci, drábi, hejtmani aj. Komenský zaujímá v této otázce mnohem kritičtější stanovisko, často odhaluje špatné zacházení pánů s poddanými a tvrdě to odsuzuje. Přes všechnu ironii a zpochybňování silné

²⁴ KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného k literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999, s. 111.

²⁵ Tamtéž, s. 111.

²⁶ Tamtéž, s. 111.

jednostranné moci vrchnosti, Jestřábský i Komenský však dochází ke stejnému východisku, neboť podle nich je nutné zachovat společenskou hierarchii.²⁷

V ostatních aspektech pohledu se už tato dvě díla poměrně výrazně liší. Jestřábský píše své dílo jednoduše, neboť je primárně adresováno venkovskému lidu. Snaží se ukázat a zároveň vymítit zlo, které se běžně mezi lidmi vyskytuje. Naproti tomu Komenský využívá bohatého obrazného vyjádření a usiluje o zevrubný pohled na společnost. Jeho dílo se vyznačuje mnohotvárností a je hlavně určeno intelektuálům. Zatímco *Labyrint* se vyznačuje dynamikou a dramatičností, *Vidění* je statickým sledem scén, v nichž se odehrává dialog neuvědomělého sedláčka s moudrým andělem, jež ho poučuje.

²⁷ KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného k literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999, s. 112.

3 Detailní analýza složitého souvětí ve *Vidění*

3.1 Složitě souvětí souřadné

Souřadné spojení vět (parataktické) definuje Příruční mluvnice češtiny jako takový způsob spojení vět, při kterém nedochází k začlenění žádné věty do jiné věty, neboť si věty v tomto spojení zachovávají svoji výpovědní povahu. Paratakticky bývají spojeny především věty, jejichž obsahy jsou na sobě významově nezávislé, ale nachází se mezi nimi významový poměr.²⁸

3.1.1 Složitě souvětí tvořené výhradně hlavními větami

H K H K H

Toto souvětí má povahu souvětí koordináční skupiny, kdy mezi větami je parataktický typ spojení. Většinou není možné měnit pořadí vět, protože věty jsou uspořádány podle významových poměrů, popřípadě podle časové následnosti.²⁹

V námi analyzovaném textu jsme zaznamenali nejvíce případů takového spojení u **souvětí třívětých**. Koordináční poměry mezi jednotlivými větami mohou být odlišné, např. *Bojte se Pána Boha, a vzdejte mu čest; neboť přichází hodina soudu jeho* 23; v našem případě jde o vztah slučovací a příčinný. V hojné míře se však vyskytly i konstrukce, kdy všechny věty byly připojeny pouze jedním poměrem. Tyto souvětí konstrukce jsme našli v několika podobách:

- a) Věty ve složitě souvětí jsou připojeny stejnými parataktickými prostředky, přičemž všechny jsou explicitně vyjádřeny. Jedná se o tzv. polysyndeton, např. souvětí slučovací. *Jdi, a tyto ovce na pastvu vyved', a v hodinu šestou se zase vrať* 53.
- b) Věty ve složitě souvětí jsou připojeny různými parataktickými prostředky a ty jsou také explicitně vyjádřeny. Přesto dané souvětí vyjadřuje jen vztahy jednoho

²⁸ KARLÍK, P., Syntax In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 555.

²⁹ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 294.

typu koordinačního spojení, např. **důsledkové**: *Hle ona byla na čeládku svou zůřivá, pyšná, závistivá, nevhodná, a tak čeládku svou obtěžovala: pročez ji Pánu Bůh těžkou nemocí tresce* 57; nebo se může jednat o **poměr slučovací**: *Dvacet let byl jsem s tebou, ovce tvé a kozy nebyly neplodné, skopcův stáda tvého nejedl jsem, aniž polapeného od zvířít jsem tobě ukazoval, já jsem všechny škody nahražoval* 56.

- c) Věty ve složitém souvětí jsou připojeny bezspoječně, tj. explicitní spojovací prostředek se v souvětěné konstrukci nevyskytuje. Uvádíme opět příklad souřadně spojeného složitého souvětí: *Ten své učedníky (ale toliko chudobnějších lidí dítky) pohlavkoval, nohami kopal, nelítostivě mrskal* 39.

Musíme však podotknout, že někteří autoři nepovažují za složité souvětí právě takové konstrukce, kdy se u spojení všech vět vyskytuje pouze jediný koordinační poměr. Mezi zastánce této teorie patří např. J. Bauer nebo M. Grepl, kteří tvrdí, že „za složité nepokládáme souvětí skládající se z většího počtu vět spojených jediným vztahem, např. slučovacím...“³⁰

Složitá souvětí tvořená jen hlavními větami nejsou ani výjimkou u **čtyř a vícevětých konstrukcí**. I zde však zaznamenáváme jisté odlišnosti. Opět nacházíme souvětí, u jejichž dílčích vět se vyskytuje jen jediný vztah, většinou slučovací, uvádíme příklady nejen u **čtyřvětého souvětí**: *Narídil tehdy biskup procesi slavnou, a šel s ni na to místo, a našel pěkný obraz Panny Marie, a kostel tam pro něj postavili* 153; ale dokonce i u **šestivětého souvětí**: *A protož uposlechni mne, buď věrný a upřímný k jednomu každému, uživej míry spravedlivé, žádnému křívdy nečiň, nepřesacuj žádného, ani žádného neoklamávej* 61.

Můžeme se také setkat i s takovými případy, kdy jeden koordinační vztah převažuje, např. vztah slučovací: *Potom Panna Maria na hlavu té pastýřské panenky věnec překrásný z nebe přinešený svou svatou rukou postavila, a svatí anjelé píseň líbeznou zpívali, a do nebe ji zvali: a tak ona šťastně a svatě duši Pánu Bohu odevzdala* 156.

Všimněme si, že u předcházejících příkladů došlo k rozdělení hlavních vět nejen pomocí čárek, ale i středníku. Bauer s Greplem takovýto případ popisují jako rozčlenění

³⁰ BAUER, J; GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1975, s. 335.

složitější struktury na více částí výraznějším předělem, který je blízký koncovému a v textu se vyznačuje středníkem.³¹

V neposlední řadě jsme zaznamenali i takové případy, kdy věty složitěho souvětí byly připojeny na základě odlišných vztahů, jež se navzájem však různě kombinují, např. u **souvětí třívětého**: (H ← H X H) *To může být předem mnou toliko; nebo já o těch věcech mnohým lepší vědomost mám nežli ty, aneb kdokoliv jiný z lidí: ale jinde musíš nic o tom mluvit 83*; u **souvětí čtyřvětého**: (H ← H X H + H) *Jistě od takových nemravomluvcův s hněvem odcházíme na stranu; nebo nemůžeme smradu toho snášeti: ale ďáblův hned mezi ty nemravce přicházejí, a k tomu k horšímu je ponoukají 43*; nebo u **souvětí pětívětého**: (H ³²⊂ H + H ← H → H): *Té ožralé ženy, v tak velké věci, netoliko uposlechl král Alexander, ale také jsa dobře ožralý, ihned se stýčil, a vzav do ruky pochodní hořící, té takové žalostivé a nenabytelné škody přední původ a začátek byl, nebo za nim schopili se i jiní hostí, služebníci, dvořané, i ty ožralé ženy, s velmi velkým hřmotem a křikem, a tak ten slavný královský zámek ze všech stran vůkol zapálili 48*.

V mnoha případech jsme se v textu setkali se složitými souvětími, která byla tvořena jen hlavními větami, ale zároveň byly do nich začleněny **polovětné konstrukce**. Podle Grepla a Bauera si tyto propozice zachovávají vysokou míru dějovosti a tvoří doprovodný nebo vedlejší význam k základní predikaci. Výše zmínění lingvisté hovoří o tzv. sekundární predikaci, která nemá ovšem formu přísudku, ale je začleněna do věty jako rozvíjející větný člen³³

Čeština pro učitele (ČU) rozděluje polovětné útvary na: přechodníkové konstrukce, obraty se slovesnými adjektivy, infinitivní konstrukce³⁴

Ad a) **Přechodníkové konstrukce** jsou ČU chápány „... jako rozvité a volně postponované subjektové doplňky...“³⁵ S touto klasifikací však nesouhlasí F. Daneš a V. Šmilauer, kteří uvádějí, že mnoho přechodníkových konstrukcí spíše vyjadřuje vztah způsobový, příčinný nebo časový.³⁶

V našem textu můžeme nalézt poměrně dost takových **třívětých konstrukcí**, např. *Dostanouc povolení, klekly na kolena, a složíc ruce, pěkně se Pánu Bohu modlily, a blahoslavené Panně Marie za přímluvu žádaly 151*, několik **čtyřvětých souvětí**, např. *Tu*

³¹ BAUER, J; GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1975, s. 335.

³² Jedná se o nahrazující znak pro poměr stupňovací

³³ BAUER, J; GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1975, s. 169.

³⁴ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 275.

³⁵ Tamtéž, s. 275.

³⁶ DANEŠ, F; *Věta a text*. Praha: Academia, 1985, s. 75.

Cyrus hned vstal od stolu, a vzav koflík, nejprve jej čistě vypláchl, potom vína do něho velmi bystře nalil, a králi s náležitou uctivostí podal 49; a dokonce jsme se setkali i se souvětím šestivětým: *Roku jednoho dlouho v té zemi nepršelo. Vzali obyvatelé toho místa ten zázračný obraz Panny Marie, a ustanovíc procesi, chodili s nim po poli, a za déšť prosíli, a hned vyprosíli; nebo déšť veliký a ourodný spadl* 155.

Zvláštním případem, s nímž jsme se setkali, je složité souvětí tvořené jen větami hlavními se začleněnou **přechodníkovou konstrukcí v pasivním tvaru**, např. *Ale tak veliké způrnosti, a proti vlastnímu otci provedené nešlechtnosti, nenechal Pán Bůh bez velikého trestání; nebo když se ten Adolf kníže navrácel do své země, upadl v ruce nepřátel, a jat jsa od nich, vsazen do žaláře* 145. Všimněme si, že další specifičností výše uvedeného souvětí je také to, že je eliptické.

Ad b) **Obraty s dějovými adjektivy** obsahují jako základ adjektiva vytvořená z příděstí nebo z přechodníků přítomných. Aby se vytvořená konstrukce mohla chápat jako volná, musí přinášet samostatnou (postradatelnou) informaci.³⁷

V námi analyzovaném textu se však taková konstrukce ve spojení jen s hlavními větami vyskytovala jen velmi zřídka, a to ještě většinou v kombinaci s jinými začleněnými propozicemi, např. *Uhlídal to ten pán sedící ve voze, a poručil kočímu rychle pospíšiti: a přijeda před kostel, zastavil se, a ptal se poddaných...* 142.

Ad c) **Infinitivní konstrukce** se blíží ostatním polovětným útvarům svou dějovostí a do stavby věty se zapojují ve funkci různých větných členů. Přitom se však velmi často připojují těsně a to oslabuje jejich polovětnou povahu, neboť jen málo z nich má charakter volně připojených infinitivních obrátů (ve větě jsou odděleny čárkami, středníkem nebo dvojtečkou).³⁸

Za volné infinitivní konstrukce se však podle Pravidel českého pravopisu nepokládají takové infinitivy, které tvoří těsnou významovou a zvukovou jednotku se slovesy *být/nebýt* a *mít/nemít*.³⁹

Při analýze složitých souvětí tvořených výhradně větami hlavními jsme nenašli žádné volně připojené polovětné infinitivní konstrukce, neboť jsou velmi vzácné.

³⁷ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 276.

³⁸ Tamtéž, s. 276.

³⁹ HLAVSA, Z. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, 2003, s. 63.

3.1.2 Souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou větou vedlejší, která je na hlavních větách závislá

(H K H) – V

Hrbáček definuje tento typ souvětí jako „, souvětí s větami souřadně spojenými, jež jsou společně rozvity větou vedlejší. Závislou větou bývá vedlejší věta příslovečná, která jako slabě závislá může záviset na několika větách. Může vyjadřovat různé okolnosti, za nichž se uskutečňuje řada dějů vyjádřených souřadně spojenými větami nezávislými...“⁴⁰

V námi analyzovaném textu se nachází takovéto konstrukce jen u **třívětých souvětí**. U zastoupených hlavních vět se vyskytuje nejvíce vztah slučovací, ale vedlejší věty jsou rozmanité. Zaznamenali jsme časté případy, kdy věta vedlejší byla **přísllovečná příčinná**, např. *A že z mnohého cedrového a cypřišového dříví udělán a vystaven byl, velmi brzo se oheň vzňal, a v krátkém čase plamen nad míru se rozmohl* 48; **přísllovečná podmínková**, např. *Máš-li služebníka věrného, važ ho sobě jako duši svou, a jako za bratra měj ho* 56; **přísllovečná časová**, např. *Tak hle když jsou pitím podchmeleni, soudí a mluví bez rozumu* 71; vzácné byly však případy s vedlejší větou **předmětnou**, např. *Hleděl tam pilně sedláček, a viděl, jak magister školní opatrně se choval*.

Všimněme si u výše uvedených příkladů, že věta vedlejší může následovat anebo předcházet koordináčnímu spojení vět hlavních.

Zajímavý podtyp tvoří složité souvětí souřadné, kdy do roztržené věty hlavní je vložena věta vedlejší. Na první pohled se zdá, že pro tuto větu je řídicí jen jedna z hlavních vět, ale ve skutečnosti vedlejší věta závisí na obou koordináčně spojených větách hlavních. V námi uvedeném příkladě se jedná o vedlejší větu příslovečnou příčinnou: *Již pak, že správcové a ouřední lidé vínem se přepíjejí, začasté zle řídí a rozkazují* 76.

Předcházející souvětí je však možné interpretovat i jako souvětí dvojčlenné, neboť z kontextu vět autor předesílá, že každé opilství ovlivňuje rozumné vnímání. Pokud

⁴⁰ HRBÁČEK, J. O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí. Typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 33.

bychom to takto brali a autor se snažil víceméně zdůraznit škodlivost požívání alkoholu, je možné, že spojení *řídí a rozkazují* bude fungovat jako několikanásobný větný člen, v našem případě přísudek.

Další podtyp tvoří koordinačně spojené hlavní věty, na nichž závisí jedna věta vedlejší a zároveň je do složitého souvětí zakomponována i polovětná konstrukce. Takovou strukturu jsme však zaznamenali jen vzácně, uvádím příklad, kdy se jedná o třívěté souvětí a závislá věta je příslovečná časová: *Když se řečený sedláček Pánu Bohu podlé sprostnosti své horlivě modlil, přišel k němu svatý anjel, a pozdravíc ho, takto mu řekl...27*

3.1.3 Souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími

V – H K H

U tohoto typu souvětí dochází k připojení věty vedlejší jen na jednu vět z obou koordinačně spojených vět hlavních. Hrbáček tento typ souvětí označuje jako souřadné spojení vět rozvitých s nerozvitými, kdy může docházet k rozšířenému spojení jak souřadných, tak závislých vět.⁴¹

V námi analyzovaném textu jsme zaznamenali četné případy takového typu složitěho souvětí, a to hlavně u konstrukcí **třívětých**, např. *O co by nyní potřebí bylo takové přísné vrchnosti, kteráž by těm i jiným neřádům mnohým konec udělala, mnohé by věci v lepším řádu stály, jak v městech, městečkách a vesnicích* 60. Mezi hlavními větami se velmi často vyskytuje poměr slučovací, jak je uvedeno ve výše zmíněném příkladu, ale najdeme i několik příkladů, kdy je mezi větami hlavními vztah odporovací, např. *Muž pak Boží Benedikt, před kterýmžto i věci nepřítomné skryté býti nemohly, tu jednu láhvi s děkováním přijal: ale navracujícího se mládence napomenul, řka...* 55.

Také vedlejší věty, jež jsou na hlavních závislé, mohou být různého typu. V našem textu jsme našli několik typů vedlejších vět, přičemž nejčastěji se vyskytují **přísluvečné podmínkové**, např. *Kdyby syn jeho byl, neb dcera, neb manželka, aneb přítel některý, bylo by na tom dosti, ale on to udělal služebníku svému* 57; a také **přísluvečné časové**, např. *O kteréžto královské přísnosti, a zastávání spravedlnosti když jiní páni, zemaní i poddaní uslyšeli, báli se, a žádný žádnému křivdy a škody více nedělal* 73. Najdeme i několik souvětí, kdy vedlejší věta je **přívlastková**, např. *To pak pro tu příčinu dělali, aby manželky jejich v hřích hanebný neupadly; nebo obyčejně od opilství nejbližší stupeň bývá k neřádné žádosti, chlípnosti a nestydatosti* 75. Tento zmíněný příklad je však velice zvláštním, nejen že se dá vedlejší věta chápat jako přívlastková, ale je také možné tuto závislou větu považovat za **přísluvečnou účelovou**.

Mnohem méně se objevují příklady, kdy vedlejší věta je **přísluvečná způsobová**, např. *Ten svatý biskup každého dne mši svatou s tak velikou pobožností konával, až se*

⁴¹ HRBÁČEK, J. O pojetí a klasifikaci tzv. složitěho souvětí. Typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 32.

slzami políval: pročez od Pána Boha skrze kněze svého takové potěšení dostal...91; zároveň bychom mohli toto souvětí i považovat za ukázkou vedlejší věty **přísluvečné měrové**, pokud bychom výraz *až se slzami políval* považovali za stupeň či míru oddanosti k vykonávané pobožnosti.

Velice zřídka nacházíme u tohoto typu vedlejší větu **podmětnou**, např. „*Tak jest, že mají hřích; neb mezi sedmí hlavními hříchy také se počítá lenost*“ 81.

Rovněž se v textu vyskytují případy, kdy druhá věta hlavní je rozvíjena postponovanou větou vedlejší, větňý vzorec se potom od základového trochu liší :

H K H – V. I zde nacházíme několik zajímavých příkladů, jejichž věty vedlejší jsou opět odlišné, např. struktura s vedlejší větou **předmětnou**: *Vidouc opět to sedláček ten sprostný, divil se tomu, a ptal se anjela vůdce svého, co by to za lid byl v té sedlské osadě? 27;* souvětí s vedlejší větou **přívlastkovou**, např. *A ta neumělost a nedbálnivost jest příčina mnohého zlého, a dělá mnoho hloupých hňupův, a nesmyslných lidí, kteří ani Pánu Bohu ani k obecní správě užiteční nejsou 28.*

V několika případech se můžeme také ve *Vidění* setkat se souvětňými konstrukcemi, které nám formálně připomínají souřadné spojení, avšak vyjadřují vztah závislostní, většinou podmínkový, např. *Pod' se mnou, a ukážíť, kde jest pohřben 38* (Jestliže půjdeš se mnou, já ti ukáži...); *Ale ty, sedláčku, počkej v tomto domě až do večera, a až se setmí, tu něco jiného uhlídáš 44* (Jestliže počkáš,...).

U **čtyř a vícevětých** konstrukcí může být opět rozvíjena buď první věta hlavní, např. *Potom, když ten kněz počal kázati, a dobře i pěkně lid učiti, někteří z posloucháčův zdřímali, jiní lelkovali, a na učení nepozorovali 94;* nebo hlavní věta, která se vyskytuje v pořadí poslední, např. *Mívají také s sebou ženy, a z těch některé nejsou jejich pořádné manželky, než samé se jich přichytily, aby se při nich vyživily 83;* nebo také věta vedlejší může záviset na kterékoliv řídící větě mezi první a poslední hlavní větou, např. *V tom vycházela z lesa nová procesi na to svaté místo putující s zpěvem, jejížto hlas zpěvu jak poslouchací uslyšeli, všickni se hned od kazatele odvrátili, a na ty poutníky hleděli, krom jednoho muže, a zase hned jiní dva k poslouchání se navrátili 98.*

I tyto podtypy jsou poměrně časté a vztahy mezi hlavními větami se u různých příkladů liší, stejně tak rozmanité jsou i druhy vět vedlejších. Ve výše uvedených příkladech se mezi větami hlavními nachází vztah slučovací i odporovací a závislá věta je v prvním případě přísluvečná časová, v druhém přísluvečná účelová a poslední souvětí obsahuje vedlejší větu přívlastkovou. V jiném případě se můžeme setkat s poměrem slučovacím a příčinným u hlavních vět, přičemž vedlejší je předmětná, např. *Hle chtějí se*

z hříchův zpovídati, a od nich rozhřešeni býti, a ani se na ně neupamatovali, ani neumějí se jích vyznati, nebo pomyslí, co mají mluvíti 104.

Rovněž jsme se setkali i se souvětnými konstrukcemi, kdy druhá hlavní věta byla rozvíjena tzv. **anteponovanou větou vedlejší**, tzn. že vedlejší věta je kladena před větu hlavní, na níž je závislá. Grepl s Bauerem u tohoto typu podotýkají, že se souřadící spojka vyjadřující vztah mezi větami hlavními klade již před větu vedlejší a vždy se před ní musí psát čárka (a to i když jde o spojku „a“, protože se tak zároveň odděluje věta vedlejší.)⁴² V textu tyto konstrukce nacházíme nejčastěji u **souvětí třívětého**: *Kteréhož v kostele nálezše, na stranu odvedl, a jaké by pokušení snášel, vyptával se* 45.

Jedním ze zajímavých podtypů základového složitého souvětí je případ, kdy je souvětí tvořené několika hlavními větami, přičemž na jedné z nich je závislé koordinační spojení vět vedlejších, **H K H – (V K V)** např. *A protož také Belizarius dal sobě domeček aneb chaloupku podlé cesty postaviti, a když tudy lidé jeli aneb šli, volal na ně* 80.

U tohoto podtypu se mezi větami hlavními vyskytuje sice nejčastěji vztah slučovací, ale ani jiné koordinační poměry nejsou výjimkou, např. vztah odporovací: *„Moudře a pravdivě mluvíš, anjele svatý: ale já jsem slyšel, že některý syn bil otce svého: některý na matku svou ruce nevázně vztáhnouti se opovážil, a z domu je vystrčil* 30.

V textu jsme rovněž zaznamenali i takové souvětné konstrukce, kdy věta hlavní je roztržená a do ní je vložena věta vedlejší, jež je na ní závislá, např. *Žid pak, který to všecko viděl, hned vstal, a k biskupovi pospíšil* 45.

U **pěti a vícevětých konstrukcí** se setkáváme i se složitějšími podtypy základového větného vzorce. Složitě souvětí se skládá z několika vět hlavních, přičemž některé nejsou rozvity vůbec, jiné jen jednou závislou větou a na některých se tvoří bloky vedlejších vět, jež jsou na sobě navzájem lineárně závislé, např. *Odpovědělo, že mouřenínové přišli, aby ho vzali: a když to povědělo, velebnosti Boží láním se rouhalo, a hned zdechlo* 29. Tento příklad slouží zároveň i jako ukázka toho, že anteponovaná vedlejší věta se nachází nejen u třívětých souvětí, ale i u více složitějších konstrukcí.

Velmi vzácně nacházíme v textu **vedlejší větu doplňkovou**, např. *Mních vděk učiniti chtěje bratru svému, šel s nim do toho sklepu, a vyvolav toho draka, ukázal ho bratru, an byl velmi churavý a suchý, takže se sotva kůže na něm při kostech držela* 62.

⁴² BAUER, J; GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1975, s. 338.

Doplňková věta je zde připojena spojkou „an“, která byla v obrozeneckém jazyce velmi často používaná, avšak mnohovýznamová: tento spojkový výraz mohl připojovat i vedlejší věty časové, příčinné a dokonce se velmi často vyskytoval i v souřadně spojených souvětích.⁴³ I spojka „takže“ stojí za zmínku, neboť má přechodný charakter. Po stránce významové poukazuje na důsledek, mohla by tedy vyjadřovat vztahy v souvětí souřadném, avšak většinou se chová jako hypotaktický spojovací výraz.⁴⁴

Při analýze souvětí, jež jsou tvořena několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími jsme zaznamenali i několik konstrukcí tohoto typu, které jsou **eliptické**. Takové případy je možno nalézt u **souvětí třívětých**, např. *Ach to' není pocta a služba Pánu Bohu, ale raději neuctění, kteréž na ně hřích uvádí* 89; a **čtyřvětých**, např. *Počal tehdy nedvěd ustavičně to činiti: a tak tomu, který prvé ovce dával, aby je, sám hladovitý jsa, na pastvu vyvozoval, poručeno* 53. Všimněme si, že do uvedeného složitého souvětí je zakomponována polovětná konstrukce ve formě přechodníku. Další zvláštností tohoto souvětí je jeho struktura: věta hlavní je roztržená a v ní se nacházejí dvě vedlejší věty, přičemž každá je závislá na jiné části hlavní věty. Vedlejší věta přívlastková závisí na počáteční části věty řídicí, zatímco věta předmětná je anteponovaná a závisí na druhé části věty hlavní.

Eliptická souvětí jsme zaznamenali i u **konstrukcí pětivětých**, např. *Ale že manželka měla dobrotivého a tichého, kteréhož k své vůli připraviti nijakž nemohla, protož smluvila se s bratrem jeho Tarquiniem manželem své sestry, člověkem prchlým, a ku každému nešlechtnému skutku schopným, aby on svou manželku jedem otrávil, a ona též manželka svého* 143; nebo dokonce u **souvětí šestivětých**, např. *Když se to krále Alfonza doneslo, sedna rychle na kůň, tam pospíšil, zemana před sebe obeslal: ale zeman uslyšíc o příjezdu jeho, dal se na utíkání, polapen pak od krále strážných, na smrt hned odsouzen, a ve dvěřích domu svého jest oběšen* 73.

Musíme zde však podotknout, že dané souvětí lze interpretovat i jako souřadně spojené souvětí s několika eliptickými polovětnými konstrukcemi, neboť záleží jen na nás, zda si do konstrukcí *polapen pak od krále strážných; na smrt hned odsouzen* doplníme plnovýznamové sloveso anebo přechodník.

⁴³ HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. Praha: SPN, 1981, s. 395.

⁴⁴ Tamtéž, s. 398.

V našem textu je však možné najít ještě složitější podtyp základového vzorce, kdy některé věty jsou opět **eliptické**. Takové složité souvětí se pak skládá z několika vět hlavních a vedlejších. Na první větě hlavní nezávisí žádná vedlejší věta, druhá hlavní věta je rozvíjena jedinou závislou větou a další hlavní věta je rozvíjena blokem lineárně spojených vedlejších vět. V tomto bloku některé vedlejší věty utvářejí koordinační spojení, přičemž toto celé spojení je závislé na předcházející vedlejší větě, jež se pro ně stává řídící. Takováto složitá konstrukce se nachází výhradně u **sedmi a vícevětých souvětí**. Zde uvádíme příklad **souvětí osmivětého H K H – V – H – (V K V) – (V K V)** : *A tak lid pastýřský se všelijakých hříchův dopouští, a nerozumi tomu, že hřeší: a proto nerozumi, že zřídka v roce do kostela chodí, a neučí se znáti, co jest hřích, a co zlého neb dobrého* 151.

Stejně jako u složitých souvětí, která jsou tvořena výhradně hlavními větami, tak i u konstrukcí, jež se skládají z několika vět hlavních a jedné nebo více vět vedlejších, je možné zaznamenat hojně množství příkladů se začleněnými propozicemi.

V našem textu se nachází nejvíce **polovětných konstrukcí se slovesnými adjektivy**, a to hlavně u **souvětí třívětých**, např. *Přivedl ho tehdy na jeden vršek, a z něho mu ukazoval rozkošné, a vždycky zelenající se louky, vonným kvítím ozdobené, na kterých se býti zdálo shromáždění lidí v bílém rouše* 172. Uvedené začleněné propozice se nacházejí hlavně v první části souvětí, setkáme se však také s případy, kdy se polovětná konstrukce vyskytne na konci, např. *„Podobné vidění měla ona panna, o které jsem ti v předešlém vidění vypravoval; neb ona viděla duši otce svého v krásném ráji, plném obveselení a blahoslavenství se procházejícího* 173.

Několik případů jsme zaznamenali i u **čtyř a vícevětých souvětí**, jako příklad uvádíme souvětí šestivěté: *„Jdi k panu biskupovi města Segoviae, a pověz mu jménem mým, aby s procesí přišel k jeskyni této, kterou ti rukou ukazuji, a aby v ni hledal obrazu mého dávno v ni schovaného, že já před tím obrazem budu mnohá dobrodiní lidem bídným a neduživým, za to mne žádajícím, udělovati* 153.

Rovněž **eliptické výpovědi**, jež obsahují začleněné propozice se slovesnými adjektivy, nejsou ve *Vidění* výjimkou, např. *„Tak veliké jejích provinění nebylo; než toto, že se v kostele na modlitbách ne tak pilně a pobožně chovali, jak na ně náleželo: mimo to zdřímaví také a ospalí na modlitbách byli: smíchy také a rozprávky všetečné a žertovně prováděli: a protož tyto muky, do času od Pána Boha uloženého, snášeti musejí“* 167.

Poměrně hojně se v textu také vyskytují souřadně spojená souvětí, do nichž jsou začleněny **přechodníkové konstrukce**. Mnoho příkladů nacházíme u **souvětí třívětých**, např. *Vidouc to sedláček, divil se, a ptal se anjela, co by to za místo bylo?* 167; i u **konstrukcí čtyřvětých**, např. *Vidouce tyto věci sedláček, divil se tak veliké opovázlivosti, že sobě místa svatého a domu Božího, a mše svaté, té oběti Pánu Bohu nejvzáctnější, tak málo vážili, a náležitěji nectili: a řekl k anjelu svému vůdci...* 88.

Zajímavým podtypem souřadně spojeného souvětí se začleněnou propozicí je takový, kdy **polovětná konstrukce je součástí roztržené hlavní věty**, do níž je vložena věta vedlejší, např. *Po kterémžto hlasu oudové se pomalu rozhřívají, a on z věčné smrti ze sna procítiv, co se mu bylo přihodilo, vypravoval* 171.

Jevem, který se v našem textu vůbec nenachází, je začlenění polovětné **infinitivní konstrukce**.

V mnoha případech složitého souvětí tvořeného několika větami hlavními a vedlejšími je možno nalézt i konstrukce, kdy se v jediném souvětí vyskytuje **několik polovětných útvarů stejného typu**.

V textu jsme zaznamenali několik případů jak **se slovesnými adjektivy**, například u **čtyřvětého souvětí**, jež je navíc eliptické: *Vypsání obyčejův a mravův, i činův lidských, dobrých i zlých, chvalitebných, kteří v tomto světě mezi lidmi se konávali a konají, pod způsobem anjela svatého, sedláčkovi sprostnému ukazujícího, a naučení mu dávajícího, jak se mnohé věci zle, hanebně a nenáležitě konají od některých: od jiných pak dobře a chvalitebně* 23; tak **s přechodníkovými konstrukcemi**, kterých jsme zaznamenali nesrovnatelně větší množství, např. u **souvětí čtyřvětého**: *On navrátiv se ku králi, vypravoval mu, v jakém nebezpečství na moři byl, a kterak ztratil všecky věci, bez mála že sám neutonul: ale avšak dobrodiní hospodáře svého zamlčel* 146; **šestivětého**, např. *Pročež zanechajíc chlipných žádostí, na pokání se oddali: a oznámíc ten dív, který se s těmi děvečkami stal, v té vesnici, z které ony byly, a opustíc všecko, šli na poušť, a tam dokud živí byli, pokání činili* 152; i **sedmivětého**, např. *Byla jedna chudobná děvečka, chudobného pastýře dcera, která když dobytek pásávala, chodivala často do jednoho blízkého kostela pustého, aby se Pánu Bohu modlila; a vidouc tam obraz Panny Marie starý a zanedbaný, před nim klekávala na kolena, a Pannu Marii pozdravovala pobožně Pozdravením anjelským: a vykonajíc modlitby a pozdravení, tato slova přidávala...* 155.

V několika případech jsme rovněž našli souřadně spojené souvětí, jež jsou tvořeny z několika hlavních a vedlejších vět a zároveň obsahují několik začleněných propozic přechodníkového typu, přičemž alespoň jeden **polovětný útvar** se vyskytuje v **pasivním tvaru**, např. *Tak kníže Spytihněv přemožen jsa prozbou její, ssedl z koně a posadiv se v bráně, více než dvě hodiny tu při slyšel: a uzřev, že se jí křívda děje, učinil ji za spravedlivé, rozkázav netoliko navrátiti, což jejího bylo, ale i přísně ztrestati toho, kterýž ji z statku obloupil* 140.

U několika souvětí jsme se také setkali s případy, kdy se v jediném souvětí naskytla **kombinace několika začleněných propozic**. Musíme však podotknout, že takovéto případy se převážně vyskytují u vícečetných složitých souvětí. Uvádíme ukázkou sedmivětého souvětí, kde se nalézá kombinace polovětného **útvary se slovesným adjektivem a přechodníkovou konstrukcí**: *Byl pastýř jeden Pánu Bohu a Panně Marii milý, který pásávajíce stádo po osm nocí pořád, vidával jasnost divnou sstupující z nebe na jeden strom v blízkém lese, a jej osvicující: a divíc se tomu, šel tam, aby se podíval, co by to bylo, aneb co by znamenalo: a hle uhlídal na tom stromě obraz blahoslavené Panny Marie* 154.

3.1.4 Souvětí tvořené souřadně spojenými hlavními větami, jež jsou všechny rozvity⁴⁵

H – V – H – V

Jedná se o takový typ složitěho souvětí, které se skládá z několika vět hlavních, přičemž každá z nich je rozvita větou vedlejší.

V námi analyzovaném textu nacházíme několik souvětých konstrukcí takového typu. Nejčastěji se tento typ souřadně spojeného souvětí vyskytuje u **čtyřvětých konstrukcí**. Vzájemně se tato složitá souvětí liší díky výskytu různých koordinačních vztahů mezi hlavními větami a zároveň je možné vysledovat poměrně širokou škálu rozličných druhů vět vedlejších.

Pravděpodobně nejširší zastoupení u paralelně spojených vět zaujímá **vztah slučovací**, např. *Pescennius Niger římský císař poručil sekerou hlavy stínati desítím vojákům, toliko proto, že pomáhali jísti kradeného kohouta: a bylo by se to nepochybně stalo, kdyby se za ně všechno vojsko bylo nepřimlouvalo* 84.

Velice často se také vyskytuje mezi hlavními větami poměr **odporovací**, např. *Udělám tak, jak mne napomínáš: však mohu-li aspoň před tebou samým nětco pověděti, co jsem o některých z nich slejchával?* 83; nebo **příčinný** (důvodový), např. *Času dávného vyšel oheň v městě Konštantinopoli, jemuž podobného ohně nikdy nebylo; nebo větší díl toho města tak pokazil, že mnohá slavná stavení k zkáze přišla* 101.

Jak už jsme předeslali, množství různých typů vedlejších vět, je poměrně velké. Pravděpodobně nejširší zastoupení, jak si už z výše uvedených příkladů můžeme všimnout, mají věty příslovečné, a to jak podmínkové, časové, měrové, ale i způsobové nebo důvodové. Méně častější jsou případy výskytu vět předmětných a přívlastkových.

Převážné množství souvětých konstrukcí je tvořeno tak, že věty vedlejší následují po větě hlavní, na níž jsou závislé – jsou tedy postponované. Setkáme se však i s případy, kdy řídící věta následuje za závislou větou, jíž je rozvíjena (**V – H K H – V**), např. *A když ho kněz pořádný obětuje, on Pán Kristus sám sebe také Bohu Otcí obětuje: a to se koná při každé mši svaté, když ji kněz slouží* 92.

⁴⁵ HRBÁČEK, J. O pojetí a klasifikaci tzv. složitěho souvětí. Typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 32.

Velice zřídka se vyskytne typ souvětí, který je tvořen souřadně spojenými větami hlavními a každá z nich je rozvíjena jen jednou závislou vedlejší větou u **šesti a vícevětých konstrukcí (H – V – H – V – H – V)**, např. *Nezbední pak jsou poutníci a vojáci z vojny propuštění, kteří sedláky po vesnicích vytloukají, a když oni nebozí nemají, co jim dáti, vadí se s nimi a bezděk nutí, aby jim dali* 128.

Námi použitý základový vzorec se může rozšířit o celou řadu podtypů, kdy závislé věty budou samy ještě rozvíjeny. Jedním z takových příkladů je souřadné spojení vět hlavních, přičemž první z nich je rozvíjena jen jednou vedlejší větou a na druhé hlavní větě závisí koordinační spojení vět vedlejších **H – V - H – (V K V)**: *A dlouho Pána Boha prosíl, aby mu tajemství to zjeviti a naučení o něm dáti ráčil: a Pán Bůh vyslyšíc prozbu jeho poslal k němu najela svého, aby mu divné věci světa, mravy i nemravy, dobré i zlé skutky lidské, ukázal, a při každém vidění, aneb ukázání, naučení dával* 26.

I u souřadně spojeného složitěho souvětí tvořeného hlavními větami, jež jsou veškeré rozvity, nacházíme četné **konstrukce se začleněnými propozicemi**. Nejsou sice tak četné jako u předcházejícího typu, neboť nemáme možnost zaznamenat v textu polovětné konstrukce se slovesnými adjektivy ani s infinitivem, zato však přechodníkové konstrukce jsou poměrně četné. Nacházíme je u souvětí **čtyřvětých**, např. *Léta Páně 1260. Přemysl král český proti Uhrům vojnu veda, od nich nenadále obklíčen, nádeji v Pánu Bohu majíce, na nepřátelé udeřil, a na utíkání je obrátil, a slavné velmi vítězství obdržel* 86; **pětivětých**, např. *„Když jsem od pána svého utekl, nemoha déle přísnosti jeho a ukrutného bití snášeti, obrátil jsem se na pouště, abych aspoň tam života svého ukrátil, a u veliké násilné horko vlezl jsem do jedné hluboké a skryté jeskyně, abych se v ni vychladil* 148; ale i **šestivětých**, např. *Takový služebník byl někdy Jozef, milý syn Jáкова patriarchy, kterýž od bratří svých prodán za otroka do Egypta, a koupen od Putifara, jednoho bohatého pána, sloužil mu čtrnácté let věrně a pilně, takže pán jeho spolehnouc na pilnost a věrnost jeho, sám o nic starosti neměl, a z toho, co mu Jozef zhotovil, vesele byl živ* 52.

Předcházející příklady se však také mohou interpretovat v duchu polovětné konstrukce přechodníkové pasivní: *obklíčen jsa, prodán jsa za otroka* apod. Samozřejmě tím se změní i počet vět v souvětí: např. v našem prvním příkladě *Léta Páně 1260...* by se souvětí čtyřvěté interpretovalo jako třívěté souřadně spojené souvětí.

Všimněme si, že výše uvedených příkladech čtyřvětého i šestivětého souvětí je navíc ještě zakomponována eliptická výpověď.

V námi analyzovaném textu se nachází i několik velmi zajímavých souvětých konstrukcí, které obsahují **nepravou větu vedlejší**, zde se jedná o nepravou větu vztaznou navazovací, např. *Pročež zasloužil, aby ho Pán Bůh, aneb anjel strážce jeho, z poručení Božího, chránil v bitvě, aby nebyl zabit spolu s mnohými jinými, kteříž zbití byli od nepřítelů: což se mu státi mělo, kdyby se byl dal k chlípnosti tělesné navedsti* 86.

Mluvnice češtiny charakterizuje tento typ nepravých vedlejších vět takto: „vyjadřují zpravidla anaforické navazování na celý propoziční obsah věty předcházející a za slučovací souvětí je považujeme tehdy, když je lze transformovat v parataktická spojení se spojkou *a...*“⁴⁶

V textu je rovněž možno nalézt takové souvěté konstrukce, do nichž je zakomponována jak **nepravá vedlejší věta, tak polovětná konstrukce** (v našem případě se jedná o přechodník): *To sedláci vidouce, porozuměli, že jest vůle blahoslavené Panny Marie, aby ke cti a chvále Pánu Bohu pod jejím jménem a titulem na tomto místě kostel postavili: což oni také bez odkladu rádi udělali* 152.

⁴⁶ *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987, s. 459.

3.2 Souvětí podřadné

Příruční mluvnice češtiny vymezuje souvětí podřadné (hypotaktické spojení vět) jako takové spojení vět „... při kterém se jedna věta začleňuje do jiné věty jako její větný člen. Tato začleněná věta ztrácí svou výpovědní povahu, a proto může být často nominalizována, např. infinitivem, dějovým substantivem, dějovým adjektivem apod...“⁴⁷

3.2.1 Složité souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami téhož druhu

H – (V K V)

Závislé věty jsou k řídicí větě připojeny hypotakticky, přičemž u druhé věty v pořadí se už nemusí hypotaktický prostředek opakovat (dá se však doplnit). Vedlejší věty jsou téhož druhu a jsou spjaty parataktickým vztahem.⁴⁸

V našem textu *Vidění rozličné sedláčka sprostného* nacházíme hojně takových **spojení třívětých**, kdy za větou hlavní následuje paralelní spojení vět vedlejších. Obě věty jsou připojeny hypotaktickým prostředkem, uvádíme příklad, kdy vedlejší věty jsou předmětné: *My pak vidíme, jak pěkně schvaloval pilné učedníky, a jak jim mnoho dobrého připovídal* 37.

Velice často nacházíme totéž spojení vět, avšak druhá závislá věta v pořadí už není připojena explicitním spojovacím prostředkem, např. *Jiný nemá krejčara v kapse, a doma ani kusa chléba, pije vesele, jak by dost bohatý byl, a všeho měl dostatek* 47.

Rovněž se v textu vyskytují případy, kdy paralelní spojení vět vedlejších předchází větě řídicí, např. *Kdyby pak je cvičili, a ve všem dobrém vycvičili, měli by z nich potěšení, pomoc, posloužení a pochvalu, a od Pána Boha požehnání* 28.

⁴⁷ KARLÍK, P., *Syntax In: Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 555.

⁴⁸ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 294.

Nacházíme různorodou škálu vět vedlejších, v prvním případě šlo o vyjádření **přísluvečné způsobové**, ve druhém o **přísluvečné podmínkové**, zde například vidíme paralelní spojení **předmětných vět vedlejších**: *Táže se ho otec, proč by se tak třáslo a křičelo?* 29.

V textu se rovněž nacházejí **spojení čtyřvětá**, např. *Z čehož vidíme, jak nestálá a nejistá láska jest u velikých pánův, a jak při dvořích panských závist a šibalství panuje, a jak špatnou záplatu za věrné služby dostávají* 80. Výše uvedené souvětí se skládá z vět, jež jsou všechny připojeny explicitními vyjadřovacími prostředky. Takovému spojení říkáme **polysyndetické**.

Uvádíme i jiný příklad, kdy první závislá věta je připojena explicitním spojovacím prostředkem a u ostatních vět se už spojovací prostředek nevyskytuje: *Viděl také, jak tam mnoho psův chodilo a leželo, a dobře se páslo, k malé aneb žádné potřebě* 78.

Méně častá jsou spojení **pěti a vícevětá**, např. *„Jakéž by to hody byly, kdybychom se neožírali, nevejskali, netancovali, k posledku i nezabili?“* 75.

V několika případech se můžeme ve *Vidění* také setkat se složitými souvětími, jejichž věty jsou eliptické. A příklady nacházíme nejen u třívětých konstrukcí, např. *Jak živ jsem slejchával, že z takových hříček nic dobrého nepošlo, ale zlé ne jedno* 43, ale také se nám některé objevují u vícevětých souvětí, např. *Naposledy viděl, že přišel ďábel hrozný, a měl v jedné ruce housle, a v druhé hadru nějakou šerednou, a mrštil tou hadrou třetí pannu přes hlavu, a šeredně ji pokálel* 123.

3.2.2 Souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami, které větu řídicí rozvíjejí a jsou na sobě nezávislé

V - H - V

V našem textu *Vidění* se nachází velmi mnoho **třívětvých konstrukcí** tohoto typu, např. *A tí když po takovém zahrávání do stavu manželského vstoupí, poznají, co jest nouze* 44. Nebo, např. *Když učiníš, Pane Bože, soudy tvé na zemi, spravedlnosti učiti se budou tí, kteříž bydlejí na okršlku jejím* 75. Věty závislé se vyskytují skoro ve všech druzích, nejčastěji se však setkáváme s vedlejšími větami předmětnými, přívlastkovými, příslovečnými časovými, účelovými, a dokonce i podmínkovými, např. *Kdyby nynější vrchnosti tak pozorně a ostře se stavěly na soudce a ouřední osoby, soudím, že by se všecko spravedlivěji konalo* 73.

V textu je možné najít i konstrukce, kdy souvětí začíná hlavní větou a po ní následují dvě vedlejší věty, které jsou však na sobě nezávislé, např. *Potom přišel k němu bratr, kterýž sobě mnížský život byl oblíbil, aby se s nim o dědictví otcovské rozdělil* 61.

U **čtyř a vícevětých souvětí** se setkáváme také s typy, které obsahují vedlejší věty na sobě nezávislé, a zároveň několik z nich je paralelně spojeno (jsou tedy uspořádány do koordinační skupiny), větný vzorec se potom nepatrně od základového liší: **V - H - (V K V)**, např. *Jestli se který z nich roznemohl, nařídil hned, aby měl ušetření a posloužení, jídlem i pitím, aby byl zaopatřený* 57.

Dalším zajímavým podtypem základového větného vzorce je případ, kdy hypotaktické souvětí obsahuje několik na sobě nezávislých vedlejších vět, ale zároveň se stává jedna vedlejší věta větou dominující pro jinou vedlejší větu, která na ní je závislá. Tyto vedlejší věty pak spolu tvoří blok⁴⁹: **V - H - V - V**, např. *A musejí tomu věřiti, co jim ten čtenář povi pravdu neb nepravdu, když mezi sebou člověka nemají, který by jim to přečetl* 36.

V některých souvětích dochází ke kombinaci dvou předchozích případů, tedy, kdy na jedné větě hlavní je několik vět vedlejších nezávislých, zároveň však některé mezi sebou bývají uspořádány do koordinační skupiny a jiné tvoří bloky: **(V K V) - H - V - (V K V)**; např. *Potom když po kázání bylo, a lid z kostela vyšel, viděl sedláček,*

⁴⁹ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 296.

že slyšeného slova Božího, a naučení sobě daného, tak nevážili, jako by nebylo hodné pamatování, aneb jako by to jiným daleko vzdáleným mluveno bylo 94.

Méně častým typem souvětí, který se v našem textu *Vidění* objevuje je takový, kdy je věta hlavní roztržená a na každé její části závisí jiná věta vedlejší. Věta, která je závislá na první části roztržené dominující věty, se nazývá věta vložená. Větný vzorec potom vypadá takto: **(H – 1. část) – V – (H – 2. část) – V – V**, např. *Ten pak ďábel, který to vypravoval, i to přidal: že předešlého dne v večerní hodinu jeho mysl až k tomu přivedl, že jest ji pochlebujíc na zad potřepal* 45.

Můžeme se však setkat i s případy, kdy může být roztržená vedlejší věta a jiná závislá věta je do ní vložená: **(V- 1.část) – V – (V- 2. část) – H – V**; tento typ se však v textu nalézá hlavně u pěti- a více-větných konstrukcí, uvádím příklad sedmi-větného souvětí: *Když Alexander římský císař se byl dověděl, že jeho vojáci, kterýmž on žold jejich zaplatil, na cízích polích, loukách, zahradách, v domích a jinde škody činili, a svou vůli nenáležitě provozovali, rozkázal je kýjmi biti, aneb metlami mrskati, a některé také, kteří více provinili a zasloužili, i na hrdle trestati* 84.

3.2.3 Souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které tvoří blok a jsou na ní postupně závislé

H – V – V

Jedná se o strukturu, kdy hlavní věta je dominující pro větu závislou, ta se však současně chová jako řídící pro větu na nižší syntaktické úrovni a je „prostředníkem“ závislosti věty nejnižše postavené na větě hlavní.⁵⁰

V námi analyzovaném textu se takovýto typ lineárního spojení vyskytuje nejvíce u **souvětí třívětých**, např. *Hle jak hrozný tento příklad jest, z kterého se patrně vidí, jak jest škodné dítek v mladosti jejích zanedbání a z hříchův netrestání* 30; nebo je možno zaznamenat i jiný příklad: *Posud' každý, kterak z hanebného ožralství žalostně zahynulo tak slavné město, jemuž ve všech zemích východních rovného nebylo* 48.

U většiny spojení nacházíme jen přívlastkové a předmětné vedlejší věty, občas se však naskytne i konstrukce s vedlejší větou příslovečnou měrovou, např. *Títo lidé jsou větším dílem z této osady, kteříž k pití, ožralství, a korbelářství tak jsou přivykli, že jích žádný od toho, ani jejích vlastní farář se vším svým učením, odvedsti nemůže* 47; nebo s příslovečnou účelovou, např. *Dobře a pravdivě svatý Řehoř tuto historii napsal, aby rodičové poznali, že své dítky mají v bázni Boží, a v dobré kázni odchovati, a z hříchův je trestati* 29.

V textu nacházíme také mnoho **čtyř a vícevětých souvětí**, která jsou sice lineárně spojená, avšak velmi často alespoň dvě vedlejší věty tvoří koordinační skupinu a vyjadřují vztah parataxe. Liší se tím, v které nižší syntaktické úrovni k paralelnímu spojení dochází. Může to být v první syntaktické rovině vedlejších vět: **H – (V K V) - V**, např. *Modl se Pánu Bohu, starečku, za mne, aby mne osvítíl a naučil, které víry se mám přidržeti* 102; nebo ve druhé: **H – V – (V K V)**, např. *Poručil pak anjel sedláčkovi, aby se podíval, co se tam koná a konati bude* 104; u více-větných souvětí lze paralelní spojení nalézt až v rovině, která je položena nejnižše: **H – V – V – (V K V)**, např. *Odpověděla ona, že myslila, jak jest převeliká dobrota Pána Krista, kterýž lidem kajícím a prosícím milost svou štědře uděluje, a dary svými je poděluje* 123.

⁵⁰ HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010, s. 297.

V několika případech se můžeme setkat i s lineárním spojením vedlejších vět závislých na jedné větě hlavní, přičemž toto spojení je tvořeno několika koordinačními skupinami: **H – (V K V) – (V K V)**, např. *Mně se zdá, že by se obec jim zase spravedlivě a vrchovatě odplatila, a svého sobě tak ponahradila, že by ouřadové i rychtář na obecní škodu piti přestali, a odpověděli by se* 71. Koordinační skupina nacházející se o syntaktickou úroveň níže než předcházející skupina, je závislá pouze na jednom z členů paralelního spojení.

V textu se však vyskytuje i taková souvětňá konstrukce, kdy se celá koordinační skupina vedlejších vět stává řídicím členem pro jinou větu, jež je na celé skupině závislá: **H – V – V - (V K V) – V**, např. *Z toho poznávám, že pravdivou historií napsal Erasmus Roterodamský o jednom takovém tyranském učiteli, k němuž některý otec synáčka svého třináctiletého do školy dal, důvěřujíc se, že ho bude dobře učit, a křivdy mu nebude činiti, poněvadž on tomu učiteli někdy mnoho dobrého činival* 37.

Dále se ve *Vidění* vyskytuje souvětí tvořené jednou větou hlavní a blokem postupně závislých vět vedlejších, přičemž alespoň jedna z nich je eliptická, např. „...o čem tato obojí mládež má rozmlouvání?“ ... „Mám za to, že o svatých; aneb o tom, jaké bylo dnešního dne kázání v kostele, a čemu spasitedlnému se naučili; poněvadž dnešní den neděle Boží jest.“ 40.

I u složitého souvětí podřadného je možno nalézt zakomponované **polovětné konstrukce**, i když je třeba podotknout, že takové struktury se vyskytují mnohem méně než je tomu u složitého souvětí souřadného.

Velice zřídka se objevují **konstrukce se slovesnými adjektivy**. U typu souvětí, které obsahuje alespoň dvě věty vedlejší, jež větu řídicí rozvíjejí, avšak navzájem jsou nezávislé, se vyskytl jediný případ, a to u **souvětí třívětého**: *To kníže času jednoho, když do Boleslavě z Prahy na koni jel, potkala se s nim u brány městské jedna vdova prosecí ho s pláčem, aby ji proti odporníku jejímu, daleko nad ni mocnějším, za spravedlivé učinil* 139.

Častější se ukázal být případ, kdy bylo souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami téhož druhu. Uvádíme příklad **souvětí třívětého**, kde se kromě polovětné konstrukce obsahující slovesné adjektivum, nachází také konstrukce přechodníková: *Byla jednoho krále dcera velmi pobožná, a na lid chudobný dobrotivá a milosrdná, mnoho skutkův milosrdných činíc, která někdy všetečně pohlédnouc na*

krásného mládence, jednoho ze služebníků svých, srdcem zamilovala, potom i řečí oulislou k skutku tělesnému smílnému namluvila 108.

Takovou kombinaci nacházíme i u **vícečetných souvětí**, např. *Povolil pak Pán Bůh, abychom se některým svatým, a jemu milým lidem dali viděti při mši svaté tak stojící, jako svatému Chryzostomu a některým jiným, aby oni z toho potěšení brali, a jiným to oznamujíc, je vyučovali, jak svatě a šetrně při mšech svatých se chovati mají* 93.

Polovětnou konstrukci jen se slovesným adjektivem jsme také našli u **souvětí vícečetných**, jako příklad uvádíme souvětí pětivěté: *Vyslyšel ho Pán Bůh; nebo když tí dva muži přistoupili k přijímání velebné svátosti, jednoho z nich viděl jasnou tvář majícího, a oděv pěkný bílý: druhý pak byl černé tváři, a oděv měl na sobě černý a hrozný* 112.

Nesrovnatelně větší a také mnohem širší zastoupení má **polovětná konstrukce přechodníkového typu**. Nachází se hojně ve složitém souvětí, jež je tvořeno hlavní větou a paralelním spojením vedlejších vět, jež je na řídicí větě závislé: **H – (V K V)**.

Nejčastěji se s takovýmto typem setkáváme u **třívětého souvětí**, avšak vedlejší věty jsou značně rozmanité. Můžeme najít příklady koordinačního spojení **vedlejších vět příslovečných účelových**, např. *Chtěje pak tyranský učitel v tom svou jakoby nevinu, ukázati, psal dotčenému otci o těžké nemoci syna jeho, aby ho domu vzal a opatřil* 37. **podmětných**, např. *Kdožkoli nepřijme vás kazatelův Božího slova, a neuposlechne řečí vaších, vyjdouce ven z domu aneb z města, vyraztež prach z noh vaších* 96; i **předmětných**, např. *To tí mníši slyšice od něho, velice se podivili, že mezi světskými lidmi i manželé tak chvalitebné obcování se nachází: a že i manželé mohou se Pánu Bohu zalíbiti pro lásku manželskou, upřímnost, svornost a jiné ctnosti* 136.

Jak vidíme ve výše uvedených příkladech, přechodníková konstrukce se nachází většinou na začátku věty anebo logicky následuje za nějakou jinou ukončenou větou, je však také možné, že může být **vložená do roztržené hlavní věty**: *Ale Epifanius potrescíc ho slovy, umrlého vzkřísiti nechtěl: aby totiž i ten pozůstalý, i jiný každý, fortelně almužny nežádal, a z duchovních lidí posměchu sobě nedělal* 129.

U tohoto typu složitého souvětí můžeme však také nalézt složitější větné konstrukce, jež také obsahují začleněné propozice. Věta hlavní může být rozvíjena

nejen koordinačním spojením vět vedlejších, ale také i jinou větou vedlejší, jež je na ostatních vedlejších větách nezávislá, např. *Jakož léta Páně 993. když množství Tatarův s knížetem svým Temírašákem do Moškvanské země nenadále vpadlo, a všecko mečem a ohněm hubilo: kníže moškvanské nemaje žádného vojska pohotově, které by nepřátelům bránilo, k Pánu Bohu a k Panně Marii se obrátil o pomoc* 101. V uvedeném příkladě je paralelní spojení závislých vět vyjádřeno vedlejšími větami příslovečnými časovými a veta vedlejší, jež je na nich nezávislá je přívlastková.

Dalším typem složitěho souvětí podřadného, kde se nacházejí přechodníkové konstrukce, je složitě souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami, které větu řídící rozvíjejí a jsou na sobě nezávislé: **V – H – V**.

I zde se nachází nejvíce **souvětí třívětých** a opět můžeme vyzorovat různé druhy závislých vět. Nacházíme hlavně vedlejší věty **předmětné**, např. *V kteréžto řeči uznav biskup, že jest polapen, pokorně vyznal, co prvé neustupně zapíral* 45; ale i **příslovečné podmínkové**, např. *Když mládež na rodičích a starších to vidi, snadno jích v tom následuje; majíc to všecko za dobré a počestné, co takoví dělají* 77.

Můžeme se však také setkat s takovými souvětími, kdy **věty vedlejší následují po větě hlavní** a přestože jsou kladeny za sebe, jsou na sobě nezávislé, např. *Svatý Pavel apoštol pilně poroučel Timotheovi učedníku svému, kteréhož byl ustanovil biskupem v městě Efezu, aby slovo Boží kázal lidu, řka jemu...* 96. První vedlejší věta je přívlastková, druhá pak příslovečná účelová anebo je možné ji chápat jako vedlejší větu předmětnou, která se vztahuje ke slovesu *poroučet*.

Zajímavý je také samotný přechodník „řka“, ten se v textu velmi často objevuje a je tzv. uvozovacím slovesem, neboť velice často po něm následuje přímá řeč.

V textu jsme našli také strukturu složitěho souvětí, kdy dvě na sobě nezávislé **vedlejší věty předcházejí větě hlavní**, např. *Když se pak tak ze všech stran soužného býti viděl, o polehčení zoufajíc, co možného bylo, křičel...* 160.

V našem případě jde o vedlejší větu příslovečnou časovou a příslovečnou měrovou anebo předmětnou, interpretace zde je nejistá, neboť je velmi těžké určit, jak to autor skutečně myslel.

V neposlední řadě se přechodníková konstrukce vyskytuje velmi často i u třetího typu složitěho souvětí podřadného, kdy jde o souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které tvoří blok a jsou na ní postupně závislé:

H – V – V.

U tohoto podtypu se nachází **souvětí třívětá**, např. *Po některých létech přijeda do Frankrejchu, rozkázal před sebe ty pacholata přivedsti, aby jích, jak jsou mnoho v umění prospěli, zkusil* 36.

V jediném složitém souvětí se také můžeme setkat i s více polovětnými konstrukcemi, v našem případě s přechodníky, např. *V jiném palácu opět sedláček viděl s svým velikým zalíbením, jak královna Blanka Ludvíka synáčka svého malého, krále franckého, po smrti otce jeho, pilně v pobožnosti, v bázni Boží, a v dobrých ctnostech cvíčila, častěji mu předkládajíc, že by ho raději na márách umrlého viděla, nežli hříchem smrteelným Pána Boha urážejícího* 33.

U tohoto typu složitého souvětí se zakomponovanými přechodníky nacházíme i souvětí **čtyř a vícevětá**, např. *Z čehož potom pochází to, že mnohá sloužice u lidí několik let, nic sobě nezachovala, odkudž by časem svým živnůstku a hospodářstvičko nějaké začala, když se vdá* 67.

Složitější typy konstrukcí jsou tvořeny především kombinací lineárně spojených vedlejších vět, jež tvoří blok, ale zároveň se v tomto bloku vyskytuje koordinační spojení vedlejších vět. Toto paralelní spojení je závislé buď přímo na hlavní větě, např. *A když mu on pravil, že v tento a takový den na pannu s nečistým myšlením pohleděl, a biskup ještě to zapíral, přidal to, rka...45; nebo na některé z vět vedlejších v samotném bloku lineárně spojených vět, např. *Potom doložil císař, jsou-li lační, a chtějí-li za vděk přijmouti, což jest před rukama, že mohou s nim na travním stole z jeho hrnce pojísti, a hlad ukrotiti* 77.*

Jedním ze zajímavých podtypů složitého souvětí podřadného, je souvětí, jež je tvořeno jednou **roztrženou větou hlavní** a několika vedlejšími větami, které tvoří blok a jsou postupně na ní závislé. Některé z vedlejších vět jsou závislé na první části řídicí věty, jiné na části druhé. Uvádíme příklad čtyřvětého souvětí: *Opat jeden navracujíc se do svého kláštera po vykonané práci, pro kterou byl z kláštera vyšel, upadl do rukou nějakého petrovského aneb zbůjníka, kterýž ho nutil, aby mu dal peníze* 119.

Jiný podtyp tvoří stejné schéma jako u předcházejícího případu, jen zde je **roztržená věta vedlejší**, na níž jsou ostatní vedlejší věty postupně závislé, uvádíme jako příklad souvětí pětivěté: *Někdy také dva neb tři se do zповědlnice vtláčili, odkudž ani ten, který se zповídá, směle všech hříchův se vyznati nesměl, znajíc, že je druhý i třetí tak dobře poslouchá jako kněz, který zповěd slyší* 104.

Všimněme si, že druhá věta začínající zájmenem *odkudž* uvádí **nepravou větu vedlejší**, kdy tuto spojku můžeme chápat ve smyslu *a od té doby*. Pokud se však ještě více zamyslíme nad účelem tohoto spojovacího prostředku, můžeme ho vnímat jako **důsledkovou spojku a proto**. Potom by se však samozřejmě nejednalo o příklad podřadného souvětí, ale souvětí souřadně spojené.

4 Analýza poměru jednoduchých vět a souvětí v jedné kapitole *Vidění*

Jestřábský adresoval své dílo prostému člověku, chtěl, aby i ten nejméně vzdělaný sedláček jeho knize rozuměl, a proto použil při svém zpracovávání metodu dialogu. Neboť rozhovor je právě to, s čím se každý z nás setkává neustále, a není to nic cizího, těžce uchopitelného jako je např. odborná stať či báseň.

Ve *Vidění* spolu rozmlouvají dvě postavy, **anděl** a **sedláček**, přičemž sedláček se ptá a anděl odpovídá, poučuje a radí, jak správně žít. V knize se setkáváme také s **vypravěčem**, který navozuje atmosféru nebo komentuje dění kolem.

V této kapitole se pokusíme zachytit frekvenci používání vět jednoduchých, souvětí dvouvěťých a vícevětých u jednotlivých postav. Pro detailní analýzu jsme si vybrali šestnácté vidění s názvem *O vojácích* (viz Přílohy).

4.1 Vypravěč

Postava vypravěče není nijak výrazná, v celé kapitole pronese jen **šest vět**, přičemž **všechny** jsou **věty jednoduché** a mají uvozovací funkci pro přímou řeč sedláčka, např. *Řekl sedláček k anjelu vůdci svému* 83; *Počal tehdy sedláček mluvit* 83; nebo uvozují andělovu řeč, např. *Řekl anjel* 83; *Odpověděl anjel* 84.

4.2 Sedláček

Postava sedláčka je už více propracovaná a do rozhovoru se zapojuje i promluvou, jež obsahuje složitější celky. V této kapitole si také můžeme všimnout, že je to právě sedláček, který cituje jednoho z nejmenovaných klasiků v latinském jazyce: *Nulla salus pietasque viris, qui castra sequuntur* 83. Aby nás autor ujistil, že sedláček ví přesně, co říká, klade mu do úst i českou interpretaci těchto slov. Jak už jsme se v jedné z předešlých kapitol zmínili, pro Jestřábského je důležité kazatelské poslání této knihy a tento příklad výše uvedené tvrzení jen potvrzuje. Čtenář si má vzít ponaučení z toho, že

„u některých vojákův ani politování, ani bázně Boží není“⁵¹ a nemá zkoumat, jestli to řekl sedláček nebo ne a jestli by tento prostý sedláček vůbec mohl umět latinsky, neboť mluví zde není vůbec důležitý – autora zajímá jen obsah vyřčeného výroku.

V sedláčkově promluvě nalézáme **jedinou větu jednoduchou**, která plní formu i funkci otázky: *Co se tobě, anjele svatý, zdá?* 83 Tato věta následuje po sedláčkově obecné úvaze o životě a chování vojáků. Jelikož si však není jistý, neboť nikdy neviděl vojáky ani maširovat, ani jejich život v postaveném ležení, obrací se na autoritu, svého průvodce anděla, aby ho poučil a sdělil mu o nich více.

V sedláčkově řeči dále nacházíme **tři souvětí dvojevětá**, z nichž dvě tvoří **souvětí podřadná**, např. *A povídají, že takové nejhorší bývají* 83. V námi uvedeném příkladě se jedná o první větu hlavní, na níž závisí vedlejší věta předmětná se zájmeným podmětem *takové*.

Zajímavý příklad tvoří dvouvěté spojení ve formě otázky: *Dobře-li oni tak dělají, aneb mají-li hřích za takové činy?* 83 Sufix *-li* v běžných případech poukazuje na přítomnost vedlejší věty, neboť se dá nahradit jinou podřadicí spojkou, např. *zdalipak* nebo *jestlipak*. V našem případě lze však usoudit, že se jedná o **koordinační spojení dvou vět hlavních** v poměru vylučovacím, můžeme si totiž větu pro lepší porozumění přetransformovat: *Dělají oni tak dobře anebo (či) mají za hřích za takové činy?*

V sedláčkově promluvě se vyskytuje **sedm souvětí složitějších konstrukcí**, tj. tří a vícevětých.

V první řadě můžeme v textu najít několik **složitých souřadně spojených souvětí**, uvádíme příklad **čtyřvěté** konstrukce, jež je tvořena dvěma větami hlavními a dvěma větami vedlejšími, přičemž každá z nich rozvíjí jednu hlavní větu. Spojka *však* naznačuje, že mezi větami řídicími je odporovací poměr: *Udělám tak, jak mne napomínáš: však mohu-li aspoň před tebou samým nětco pověděti, co jsem o některých z nich slejchával?* 83

Uvedené souvětí je opět otázkou, neboť sedláček je velmi zvědavý, chce vidět život vojáků, ale anděl ho varuje a nedoporučuje mu tento typ lidí navštívit. Jelikož

⁵¹ JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973, s. 83.

anděl platí za moudrého rádce, sedláček respektuje jeho rozhodnutí, avšak chce zjistit, zda různé příběhy, které o vojácích slýchával, jsou pravdivé.

Jiné „sedláčkovo“ **čtyřvěté** souvětí se skládá ze tří vět hlavních, spojenými různými poměry a až poslední věta je rozvita vedlejší větou: *Mívají také s sebou ženy, a z těch některé nejsou jejich pořádné manželky, než samé se jích přichytily, aby se při nich vyživily* 83. V naší konstrukci nacházíme mezi řídicími větami poměr slučovací a dále odporovací, větu vedlejší chápeme jako příslovečnou účelovou. Všimněme si dobové odporovací spojky *než*, která se dnes používá už jen zřídka.

Také konstrukce **pětivětá** se často v sedláčkových projevech objevuje, v naší kapitole má podobu čtyř souřadně spojených vět slučovacím poměrem a čtvrtá věta je rozvita vedlejší větou. Zatímco spojka *aby* sloužila v předchozím souvětí jako uvozovací prostředek pro příslovečnou vedlejší větu, teď nachází uplatnění ve větě předmětné: *Jiní postů od církve svaté ustanovených za nic sobě váží, maso v zapověděné dni sobě vařiti, pecti, a dávati rozkazují; a někteří nutí hospodáře svého, aby s nim to maso jedl: a některého k tomu i přinutí* 83.

Použití několikanásobného infinitivu *vařiti, pecti, a dávati* opět ukazuje autorovu nespokojenost s tak hříšným chováním. Několikanásobný větný člen mu umožňuje zdůraznit rozhořčení a stupňovat intenzitu pokárání, neboť i nepozorného čtenáře takové kolokační spojení upoutá.

V sedláčkově projevu najdeme i několik **složitých souvětí podřadných**; jedním ze zajímavých podtypů je **třívěté** spojení, kdy je řídicí věta rozvíjena dvěma na sobě nezávislými větami vedlejšími: *Což kdyby pravda bylo, také by pravdivé bylo, co o takových poeta jeden řekl...* 83 První vedlejší větu interpretujeme jako příslovečnou podmínkovou, druhou jako předmětnou.

Velice zřídka se vyskytne spojení čtyř a vícevětá, z nichž by jen jedna byla větou hlavní, v následujícím příkladě se však jedná dokonce o konstrukci skládající se z **deseti vět**: *Slyšel jsem, že mnozí z lidu vojenského nedobří a nelitostiví jsou na sedláky, když jsou v kvartýřích aneb v marši, že nebohým lidem veliké nátisky dělají, a mnohých věcí, i nemožných od nich žádají, a dáti sobě rozkazují, a když oni jim toho dáti nemohou, ani toho nikde dostati, že je bijí, za vlasy rvou, a po zemi vláčejí* 83.

V uvedeném souvětí si můžeme všimnout jak několika koordinačních spojení vedlejších vět, tak bloku dvou vedlejších vět, jež jsou postupně na hlavní větě závislé.

Všimněme si však i významu celého souvětí. V celkovém textu se moc často nestává, aby sedláček měl tak dlouhý proslov, on je tím, kdo je učen a kdo naslouchá. Přesto se občas vyskytne delší promluva, kterou vede, a to se stává převážně v úsecích textu, v nichž vypráví zážitky, ať už vlastní anebo z života jiných.

V sedláčkově promluvě můžeme nalézt i několik **eliptických výpovědí**, a to jak **souřadně spojené** konstrukce, např. *Již jsem všelijaké věci viděl ve světě, kteréžs mně ukázal, a o kterých jsem prvé málo aneb nic nevěděl: rád bych také mezi vojáky přišel, abych ještě nětco více viděl a zkusil; zvlášť to, o čem jsem doma slejchával* 83; tak **složitě souvětí podřadné**, zde dokonce se zakomponovanou polovětnou konstrukcí ve formě přítomného **přechodníku**: *Nebo se oni vymlouvají, že svých žoldův nedostávají, aneb dosti málo: a přitom že v poli proti nepříteli ležíc, mnoho útrpnosti, hladu, žížeň, horka, zimy, psoty a těžkosti vystátí musejí* 84. Všimněme si opět několikanásobného větného členu - předmětu, jež má zdůraznit, jak hodně namáhavý a nebezpečný život vojáci vedou.

4.3 Anděl

Anděl je pravděpodobně nejdůležitější postavou ve *Vidění*. Jeho úloha je nezastupitelná, a proto jemu právě náleží nejvíce propracovaných monologů, včetně mnoha složitých souvětí. Představuje nadpřirozenou bytost, která provází prostého sedláčka po světě a poučuje ho o životě v něm. Jedním ze základních náboženských rysů *Vidění* je právě ten, že anděl představuje bezednou schránku vědomostí, nic mu nezůstává utajeno a jeho tvrzení, jež se velmi často opírají o poznatky z Bible, nelze zpochybnit, natož o jejich pravdivosti polemizovat. V mnoha situacích se setkáváme s případy, kdy se sedláček trápí nejistotou, neví, zda on nebo ostatní činí dobře podle všech božích zákonitostí. V celém textu se však nenaskytne jediná situace, kdy by si anděl nevěděl rady. A tak se pro všechny lidské chybující jedince stává bytostí hodnou následování.

V naší vybrané kapitole anděl pronese **osm vět jednoduchých, deset souvětí dvouvětných a více než dvacet pět souvětí**, jež obsahují **tři a více vět**.

Věty jednoduché anděl používá při vyprávění různých poučných příběhů, např. *Však nicméně pro toho kohouta museli tí vojáci velikou pokutu snášeti, totiž, za několik neděl nic teplého ani vařeného nejísti, ale na samém toliko suchém chlébě a vodě přestávati* 84. U uvedeného příkladu je třeba podotknout, že přestože se stále jedná o větu jednoduchou, je velmi bohatě rozvita pomocí několikanásobného větného členu v podobě infinitivu.

I anděl využívá uvozovacích vět, a to v případě, kdy se chystá uvést přímou řeč či citaci, např. *Majíce již se potýkati, pan Vilím Zajíc z Valdeka, jejich správce, svatého Vojtěcha píseň zpívati začal...* 87.

A jak už jsme předeslali, anděl demonstruje pravdivost svých příběhů a tvrzení hojnými citacemi různých apoštolů, svatých mužů, popř. jiných vážených osobností, např. citace výše uvedeného pana Vilíma Zajíce z Valdeka: *Hospodíne, pomiluj ny* 87; nebo sv. Jákoba: *Vojska Boží jsou tato* 87.

Pokud anděl ve svém projevu použije **souvětí dvojjvěté**, ve většině případů jde o **koordinální spojení** dvou vět hlavních v slučovacím poměru, např. *Radovali se všickni, a z toho vidění vzali potěšení* 87.

Nalézáme i několik případů, kdy souřadně spojené souvětí je **eliptické**, např. *Všickni téměř nepřátelé zmordováni, Čechův okolo dvanácti osob toliko zahynulo* 87; anebo je v něm začleněná **polovětná konstrukce** ve formě přechodníku, např. *Vykonavše své modlitby, zase na koně vsedali: a hned v tu chvíli ukázal se jim svatý Vácslav, jako rytíř krásný v zlaté zbroji před nimi na bílém koni, jako stříbrné kopí, a na něm zlatý hrot maje* 87.

V andělově řeči se také naskýtá nemálo dvouvětých **souvětí podřadných**. Věta hlavní může být rozvíjena různými větami vedlejšími, v naší kapitole nacházíme vedlejší větu předmětnou, např. *Vidíš, sedláčku, jak přísně ten císař hřích veliký trestal na vojácích* 85; ale i přívlastkovou, která je ještě navíc uvozovací větou přímé řeči: *Dal také ne jednou u vojska provolati toto paměti hodné propovědění, kterémuž se bez pochyby od křesťanův naučil...* 84.

Najdeme i některá dvouvětá **podřadná souvětí s elipsou**, např. *A jestli malé provinění tak přísně trestal, veliké mnohem přísněji* 85.

Větší část kapitoly zabírá andělovo vyprávění různých historických příběhů, ze kterých má sedláček vzít poučení. Anděl mluví rozvláčně, v dlouhých **složitých souvětích**, z nichž některá se skládají až z **jedenácti vět**, např. *Císaři Makrinovi někdy oznámeno bylo, že někteří jeho vojáci v hospodě jedné děvečce násilí učinili, a ji o poctivost násilně připravili: protož jích hned povolati rozkázal, a pilně se na ten hanebný oučinek doptával: a když oni přesvědčeni jsouce zapřít toho nemohli, poručil bez meškání přivedsti dva voly, a je rozřezati, a ty vojáky za živa do nich vstrčiti, a tam zašiti, však aby hlavy ven měli, aby se nezadusili, a on s nimi mluvití, a je zůřivými slovy trestati mohl, až by umřeli* 85.

Z uvedeného souřadně spojeného složitého souvětí si můžeme všimnout začleněného přechodníku a také způsobu, jakým jsou odděleny jednotlivé věty. Autor kromě čárek, využívá hojně dvojteček, s čímž se dnes setkáváme už jen zřídka. Zajímavá je i řeč, jakou anděl mluví, neboť popisuje barvitě veškeré detaily, aby si sedláček, ale i čtenář uměl přesně představit, co se stalo tomu, kdo se protivil božím zákonitostem.

Mnohem častěji se setkáváme se **souřadně spojenými složitými souvětími**, jež se skládají ze **čtyř vět**, např. *Léta Páně 1126. císař Lotharius s velikým vojskem Němcův, a zvláště Sasův, vtrhl do České země, a s nim Otto margkrabě moravské (kterýž potom v té bitvě zahynul) s druhým vojskem, a položili se u Chlumce* 86.

Větu v závorce můžeme interpretovat různě, mohli bychom ji chápat jako vloženou přívlastkovou větu vedlejší do roztržené věty hlavní. Anebo se jedná o nepravou větu vedlejší, neboť výraz *kterýž* lze nahradit výrazem *a ten* a pak bychom větu považovali za vsuvku⁵².

Nemálo se naskýtá **pětivětých** složitých konstrukcí, např. *Poznalo také české vojsko pomoc od Pána Boha, a od svatého Václava léta Páně 1318. při bitvě, kterou měli proti Mišnářům svým nepřátelům; nebo ssednouc z koní svých na kolena padli, za vítězství nad nepřátely Pána Boha prosili, a milého dědice svatého Václava za přímluvu a pomoc žádali* 87.

Uvedené souvětí se skládá ze čtyř vět hlavních, z nichž první dvě jsou spojeny příčinným poměrem a ostatní věty se nacházejí v poměru slučovacím. První věta hlavní je rozvita vedlejší větou přívlastkovou.

⁵² Podle Grepla a Karlíka vsuvka „přerušuje základní linii promluvy sděleními z jiné myšlenkové roviny. V psaných projevech se od ostatního textu oddělují čárkou, často pomlčkou nebo závorkami. GREPL, M.; KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1989, s. 225.

Další příklad pětivětého souřadně spojeného souvětí obsahuje několikanásobný větný člen ve formě přísudku: *Že oni v poli museli a musejí mnoho vystáti, sedláci nejsou tím vinní; nebo každý člověk, podle povolání svého, musí mnoho vystáti, co na něho přijde: ale sedláci neboží mnohém více vystojí nežli jiní lidé* 84.

Z uvedeného příkladu si můžeme všimnout velmi nápadného rysu Jestřábského smýšlení při tvorbě této knihy. Jak už jsme se zmínili v jedné z předchozích kapitol, autor věnoval knihu sedlákům, protože si jich nesmírně vážil a toužil je vzdělávat v křesťanském učení. Toto souvětí je procítěnou obhajobou práce a úsilí venkovského sedláka, jeho důležité a nezanedbatelné úlohy ve společnosti, jež je však velmi často ostatními opomíjena.

Nemůžeme opominout uvedení ještě jednoho příkladu pětivětého souvětí souřadného, které je zajímavé poslední větou, neboť ta je nejen větou vedlejší, ale zároveň uvozuje přímou řeč: *Mši svatou také slýchávají i kázání: a kdybys viděl, jaký řád a kázeň zachovávají, slibujíť, že bys řekl s svatým Jákobem patriarchou... 87*

V mnoha vícevětých složitých souvětích se stává, že **anděl sedláčka** během výkladu **oslovuje**. Autor nechtěl, aby kniha vypadala jen jako soubor kázání, proto musí mít čtenář neustále pocit, že jde o rozhovor. Oslovením k sobě anděl sedláčka i čtenáře připoutává, zvyšuje jeho pozornost. Pro názornou ilustraci uvádíme příklad **osmivětého** souřadně spojeného souvětí: *Ale abys se nedomníval, sprostný sedláčku, že by mezi vojáky nebývali, a ještě nebyli dobří bohabojní a pobožní, bylo jích dost, a jsou ještě; ano i svatých dost mnoho: jakož byl svatý Jiří, svatý Šebestián, svatý Martin, svatý Mauricius, a s nim celý houf, to jest šest tisícův, šest set, a šedesáté šest vojákův: a opět jiných deset tisíc vojákův, pod hejtmany křesťanskými, a tí všickni mučedlnictví podstoupili pro vyznání svaté víry křesťanské, a s nimi svatý Hermolaus arcibiskup, který je byl okřtil, a jiných přemnoho* 86.

Ani **složitá souvětí podřadná** nejsou v andělových promluvách výjimkou, časté jsou **konstrukce třívěté**, v nichž věty vedlejší tvoří blok a jsou postupně závislé na větě řídící, např. *Takové ten císař nařízení udělal, z čehož každý poznati může, jak přísná kázeň bývala na vojně za starodávna* 85; ale také vedlejší věty mohou být koordinačně spojené a společně rozvíjí větu hlavní, např. *Netoliko pak tomu tak se stalo pro jeho ctnost, a někdy i celým armádám vojenským, že malý počet vojákův netoliko zachován byl od zahynutí, ale také přemohl a porazil veliké množství nepřátelův* 86.

V tomto souvětí se jedná o souřadné spojení vedlejších vět podmětných, přičemž do druhé vedlejší věty je začleněn několikanásobný přísudek.

Neméně hojně v textu jsou i konstrukce **čtyřvěté**, např. *Dále ten císař Aurelianus ukázal, jakou péči o to měl, aby se vojáci jeho počestně a náležitě chovali, a zlého ničeho nedopouštěli* 85.

Uvedené souřadně spojené souvětí se skládá z jedné věty hlavní a bloku vedlejších vět, jež jsou na ní postupně závislé, přičemž ještě navíc poslední dvě vedlejší věty tvoří koordinační spojení v poměru slučovacím.

Velice zajímavé příklady souvětí, jež se v kapitole *O vojácích* nacházejí, tvoří roztržené věty, do nichž jsou jiné věty vkládány. Může být **roztržena věta hlavní**, např. v **pětivěté konstrukci**: *Item, aby hejtmané na vojáky pozor dali, a jim všeho nefolkovali, ukázal to v napomenutí, které k svým místodržícím psal; jest pak toto...* 85

Do roztržené řídicí věty autor vložil dvě koordinačně spojené věty vedlejší předmětné. Pravděpodobně však nejvíce zvláštní větu tvoří *jest pak toto*. Zdánlivě vypadá, jako by vůbec k dané konstrukci nepatřila, neboť je připojena asyndeticky. Jedná se o uvozovací větu přímé řeči a zároveň nepravou vedlejší větu.

Dále se může vyskytnout i případ, kdy je **roztržena sama věta vedlejší** a jiná závislá věta je do ní vložena, i zde uvádíme příklad pětivětého souvětí: *Ty pak, sedláčku, kterýžs byl žádostiv vojsko viděti, kdybys přišel do pole mezi veliké vojsko, viděl bys, jak na zabubnování, aneb zatroubení, klekají vojáci na kolena, a Pánu Bohu se modlí* 87.

V andělových promluvách se složitá souvětí podřadná také vyskytují i v konstrukcích obsahujících **šest vět**, v následujícím uvedeném příkladě si opět můžeme všimnout použití několikanásobného přísudku v poslední větě: *Sinenský král jeden Kyupenovi, vojákovu svému, jakkoliv vojákovu dobrému a bojovníkovu hrdinskému a zkušenému, za velikou vlnu dával, že když byl ještě sprostným vojákem, v marširování sedlákovu některému dvě vejce ukradl: ne z moci vzal, ale tejně ukradl, a tím soldátské jméno zlehčil a zhyzdil* 84.

Tato věta je významná i po obsahové stránce. Autor se zde snaží ukázat, jak moc je zlé a trestuhodné i sebemenší provinění, pokud se jedná o porušení jednoho příkázání z Desatera, v našem případě: Nepokradeš.

Už méně často se nacházejí v textu **podřadná souvětí sedmivětá**, např. *Zprávu dával sám král v listu k papeži poslaném, že při počátku bitvy pták se ukázal nad korouhvemi v způsobu orla, nad sních bělejší, zlatou hlavu i hrdlo maje, vždycky létal za*

korouhví svatého Václava knížete a dědice českého, mučedníka Božího, a zdál se, jako by pomalu rostl: a při začátku boje tak veliký byl, že životem svým a péřím celé vojsko české přikryl 86.

Všimněme si, že rozvláčnost textu je způsobena začleněním polovětné konstrukce ve formě přísudku, několikanásobných předmětů a apozice⁵³.

Konečně se v andělově promluvě naskytne několik příkladů **složitých podřadných souvětí osmivětých**. Uvádíme příklad, v němž se nalézá začleněná polovětná konstrukce ve formě minulého přechodníku a zároveň nepravá vedlejší věta uvedena spojkou *což*: *Aurelianus římský císař zvěděl o jednom svém vojákově, že jest se s ženou hospodáře svého cizoložstva dopustil, a násilím ji k tomu nešlechtnému skutku přinutil, rozkázal čtyry stromy k zemi sehnoutit, a k nim toho násilníka, neb raději cizoložníka, za ruce i nohy uvázati, a potom ty stromy pustiti, aby se zase vyzdvíhly, a toho nešlechtníka na kusy roztrhly: což se ihned stalo, a jiným jeho vojákům strachu nahnalo, že se toho více dopustiti žádný neopovážil* 85.

Neopomeneme zdůraznit, že Jestřábský dozajista uvádí tento pravděpodobně nejkrutější příklad trestu, aby sloužil jako výstraha pro všechny ostatní opovázlivce.

⁵³ Apozice označuje skutečnost, při níž dva výrazy pojmenovávají jedno a totéž (osobu, jev, událost), tyto výrazy nejsou plně synonymní, zpravidla je jeden významově obecnější než druhý. V našem případě jde o *Václava knížete a dědice českého, mučedníka Božího...*
GREPL, M.; KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1989, s. 220.

Závěr

V naší diplomové práci se zabýváme syntaktickou analýzou textu *Vidění rozličné sedláčka sprostného*, jež je dílem barokního kazatele Valentina Bernarda Jestřábského. Předmětem zkoumání je složité souvětí (souřadné i podřadné), které se v barokních textech velice často vyskytuje. Především se v této práci snažíme zaznamenat nejčastěji se vyskytovaný počet vět a strukturu těchto souvětí. Uvádíme však i četné výjimky, které se v textu vyskytují.

Syntaktická analýza *Vidění* byla v některých místech poměrně obtížná, neboť barokní autoři byli zvyklí se vyjadřovat ve velmi dlouhých souvětých celcích. Během četby knihy jsme zaznamenali několik případů desetivětých, dvanáctivětých, ale i až šestnáctivětých složitých souvětí, jejichž rozbor nebyl vždy zcela jednoznačný. V některých místech lze uvažovat i o dvojí interpretaci, vždy záleží na úhlu pohledu.

Naopak jazyk a forma textu této knihy, jíž je rozhovor, usnadňuje logické uchopení a porozumění textu, zvláště pak, když vycházíme z předpokladu, že Jestřábský psal *Vidění* pro prostý lid. Uvědomil si, že venkované nejsou tak vzdělaní jako různí šlechtici či kněží a věděl, že pokud chce, aby se jeho kniha stala rádcem obyčejného člověka v náboženských otázkách, musel k této skutečnosti přihlédnout a jazyk pro běžného čtenáře uzpůsobit.

Složité souvětí souřadné se vyskytuje ve *Vidění* nesrovnatelně častěji než souvětí podřadné. Je to pravděpodobně dáno velice častým, jak už jsme zmínili, vysokým počtem vět v souvěté konstrukci.

Složité souvětí, jež je tvořeno výhradně hlavními větami se vyskytuje poměrně hojně. Nejvíce jsme zaznamenali takovýto typ souvětí ve formě třívětých a čtyřvětých konstrukcí. Rozdělili jsme je na tři podskupiny podle toho, jak byly k sobě navzájem věty v souvětí připojeny: asyndeticky, explicitně vyjádřenými stejnými nebo různými parataktickými prostředky. Samozřejmě kombinace bezspojecného spojení a explicitně vyjádřených parataktických prostředků není výjimkou ani v našem textu.

Složité souvětí tvořené alespoň dvěma hlavními větami a větou vedlejší, která je na obou větách závislá, je v našem textu spíše vzácností, než běžným jevem. Přesto jsme několik takových případů našli, ale jedná se pouze o konstrukce třívěté. Mnohem

větší rozmanitost jsme zaznamenali u typů závislých vět. Nejvíce se naskýtají případy vedlejších vět příslovečných, a to příčinných, podmínkových, ale i časových. V některých případech jsme se setkali i s vedlejší větou předmětnou.

Složitě souvětí souřadné, jež je tvořeno několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími se vyskytuje nejčastěji v celém analyzovaném textu. Tento fakt je dán pravděpodobně tím, že výše uvedený obecný vzorec souvětí má nepřeberné množství variant syntaktických struktur, v nichž se může vyskytovat. Čím více vět je obsaženo v souvětí, tím více je zvýšena pravděpodobnost, že struktura bude jiná.

Hlavní věty se vyskytují v různých poměrech připojeny různými parataktickými spojovacími prostředky, ale ani bezspojecná připojení nejsou výjimkou. Nejhojněji se v textu vyskytují konstrukce obsahující tři, čtyři a pět vět. Jak už jsme však předeslali, ani konstrukce sedmi, osmi či devítivěté nejsou nijak zvláštním úkazem.

Vzorec udává, že nezáleží, na jakém členu bude vedlejší věta záviset. Našli jsme proto mnoho příkladů, kdy závislá věta rozvíjí první, druhý, třetí... až v pořadí poslední hlavní větu. Rovněž druhy vedlejších vět jsou ve *Vidění* opravdu pestré. Poměrně často jsme se při analýze setkali s vedlejšími větami předmětnými a přívlastkovými, ale i příslovečnými způsobovými, časovými, podmínkovými, účelovými či příčinnými. Velice zřídka se naskytl vedlejší věta podmětná či doplňková a příklad vedlejší věty přísudkové se nám nepovedl ani zaznamenat.

Několik zajímavých podtypů tohoto souvětí tvoří i složitější struktury základového větného vzorce, většinou skládající se z pěti a více vět. Často jsme našli příklady, kdy některé hlavní věty byly rozvity blokem vedlejších vět, přičemž tyto věty na sobě navzájem lineárně závisely.

Dokonce se naskytl i takové případy složitěho souvětí, kdy hlavní věta byla rozvita blokem lineárně závislých vedlejších vět a v tomto bloku některé vedlejší věty ještě vytvořily koordinační spojení, jež záviselo na předcházející vedlejší větě. Tato věta, sama na hlavní větě závislá, se tak stala pro takové souřadné spojení vedlejších vět řídící větou.

Posledním typem složitěho souvětí souřadného je opět kombinace hlavních a vedlejších vět. Toto spojení je však specifické tím, že každá hlavní věta je rozvita alespoň jednou vedlejší větou. Vzhledem k této podmínce, se bude nejmenší taková

struktura skládat ze čtyř vět. Naskytl se však i poměrně vzácný příklad, kde složité souvětí obsahovalo šest vět.

Hlavní věty jsou spojeny různými parataktickými prostředky. Nejširší zastoupení u těchto vět zaujímá poměr slučovací, ale velmi často se také vyskytuje vztah odporovací a několikrát jsme se setkali s paralelním spojením vět, kde je vztah příčinný (důvodový).

Složité souvětí podřadné se ve *Vidění* vyskytuje v několika typech. Prvním z nich je takové složité souvětí, jež tvoří jedna věta hlavní a alespoň dvě vedlejší věty téhož druhu. Tyto závislé věty jsou navzájem koordinačně spojené převážně slučovacím vztahem. Spojení mezi větami bývá bezespoječné, ale také poměrně často jsou spojovací prostředky explicitně vyjádřeny, zejména pokud se jedná o připojení vedlejší a řídicí věty hypotaktickou spojkou. Nejvíce případů tohoto souvětí jsme zaznamenali u konstrukcí, které obsahovaly tři nebo čtyři věty.

Škála koordinačně spojených závislých vět je poměrně rozmanitá, často jsme našli vedlejší věty příslovečné, a to hlavně způsobové a podmínkové, ale vyskytlo se i několik případů vět předmětných.

Druhý typ složitého souvětí podřadného tvoří souvětí, jež je tvořeno jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami, které hlavní větu rozvíjejí, avšak navzájem zůstávají nezávislé. Tento typ souřadného spojení má nejširší zastoupení u konstrukcí tří a čtyřvětých.

U vícevětých souvětí dochází také k případům, kdy věty vedlejší jsou sice na sobě nezávislé, zároveň však několik z nich je koordinačně spojeno a společně pak rozvíjí větu hlavní. Rovněž také některé věty vedlejší vytvářejí blok lineárně spojených vět, jež je pak na větě hlavní závislý.

Posledním typ podřadného souvětí představují konstrukce, které obsahují jednu větu hlavní a alespoň dvě věty vedlejší tvořící lineární blok postupně závislých vět. Opět je nejhojnější výskyt takového vzorce u souvětí tří a čtyřvětých.

U vícevětých konstrukcí nalézáme opět složitější, více propracovanější struktury. V bloku lineárně spojených vět velmi často vedlejší věty utvářejí koordinační skupiny v různých rovinách spojení. Paralelní spojení se nalézá jak v rovině, která bezprostředně závisí na větě hlavní, tak v té nejnižší položené.

I repertoár druhů vedlejších vět je poměrně široký. V textu u tohoto typu souvětí nalézáme mnoho vedlejších vět přívlastkových, předmětných, opět příslovečných příčinných a účelových a dokonce několik podmětných či příslovečných měrových.

V mnoha případech složitého souvětí, souřadného i podřadného, se setkáváme s případy začleněných polovětných konstrukcí. Jestřábský do svého díla zakomponoval mnoho minulých i přítomných přechodníků. Jejich počet výrazně převyšuje jakékoliv jiné začleněné konstrukce. V textu nacházíme i výrazy se slovesnými adjektivy, jichž je však nesrovnatelně nižší počet. Polovětná konstrukce ve formě infinitivu se však nikde v textu nenalézají.

Také jsme se mnohokrát při syntaktické analýze setkali s roztrženými hlavními i vedlejšími větami, do nichž byly jiné závislé věty vloženy.

I nepravé věty vedlejší a eliptická souvětí nejsou pro *Vidění* ničím výjimečným a autor je do textu zařadil v poměrně hojném množství.

V diplomové práci se zabýváme i analýzou poměru jednoduchých vět, dvouvětných souvětí a složitých souvětí u jednotlivých mluvčích. Vypravěč má poměrně zanedbatelnou funkci, pouze uvozuje přímé řeči sedláčka a anděla. Přestože u postavy sedláčka nacházíme mnoho složitých souvětí, anděl ho nesrovnatelně v počtu vyslovených složitých souvětí převyšuje, neboť on je ten, kdo poučuje, radí a nabádá. On je tím fundovaným činitelem, kterého máme následovat.

Tato práce představuje ucelený přehled o využití složitých souvětí v barokním textu, nabízí detailní pohled do jednotlivých typů struktur souřadného i podřadného souvětí. A zároveň nastiňuje bohatý repertoár vedlejších vět i využitých formálních spojovacích prostředků. Do přílohy této práce jsme zařadili *Šestnácté sedláckovo vidění*, které bylo detailněji analyzováno ve čtvrté kapitole. Zároveň však poslouží jako názorná ukázka vyjadřování různých syntaktických vztahů v barokní češtině.

Vidění rozličné sedláčka sprostného nabízí širokou škálu možností dalšího lingvistického analytického zkoumání, a to jak z hlediska pravopisného, morfologického či lexikálního. Samozřejmě i podrobnější význam syntaktické roviny je možný. Nastínění vztahů mezi jednotlivými větnými členy, funkce jednotlivých

spojovacích výrazů v různých parataktických či hypotaktických vztazích, funkce a způsob užívání nepravých vět vedlejších či různých větných kondenzátorů atd.

Dokonce i složitá souvětí by mohla být nahlížena a studována ještě z jiného úhlu pohledu, než jen jaký jsme zvolili my pro naši práci, neboť tato oblast je značně rozsáhlá a dosud jen málo prozkoumaná a náš výzkum představuje pouze zlomek v možnostech tak širokého pole pro vědecké bádání.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

- BAUER, J; GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1975
- DANĚŠ, F; *Věta a text*. Praha: Academia, 1985
- GREPL, M.; KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1989
- HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. Praha: SPN, 1981
- HLAVSA, Z. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, 2003
- HRBÁČEK, J. O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí. Typy souvětých konstrukcí. In: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 33.
- HUBÁČEK, J. a kol. *Čeština pro učitele*. [Odry]: Vademecum Bohemiae, s. r. o., 2010
- KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného k literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999
- *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987
- *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008
- *Ottův slovník naučný. Třináctý díl*. Praha: Paseka, 1998

Sekundární literatura:

- ALEXOVÁ, J. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsca, 2009
- ALEXOVÁ, J. Realizace syntaktického vztahu odporovacího v raně barokním českém textu. In: *Listy filologické CXXIX*, Praha: FÚ AVČR, 2006, 3-4, pp. 333-356
- ALEXOVÁ, J. Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy. JAKLOVÁ, A. (ed) *Komunikace – styl – text*. ČB: JU, 2006
- ALEXOVÁ, J. *Spojovací funkce výrazů kde(ž), kdežto v českém barokním textu*. In: JANEČKOVÁ, ALEXOVÁ, POSPÍŠILOVÁ a kol. *Slovesné baroko ve střeoevropském kontextu*. Praha: Arsca, 2010
- HRBÁČEK, J. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1993
- KOSEK, P. *Spojovací prostředky v češtině období baroka*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003
- ŠMILAUER, V. *Novočeská skladba*. Praha: SPN, 1969.

Prameny:

JESTŘÁBSKÝ, V. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. Uherský Brod, 1973

Vidění sedláckovo XVI.

O vojácích.

Řekl sedláček k anjelu vůdci svému: „Již jsem všelijaké věci viděl ve světě, kteréžs mně ukázal, a o kterých jsem prvé málo aneb nic nevěděl: rád bych také mezi vojáky přišel, abych ještě nětco více viděl a zkusil; zvlášt to, o čem jsem doma slejchával.“ Řekl anjel: „Nechej ty, sprostáku, vojákův, ne každému jest zdrávo a bezpečno mezi ty lidí se míchat.“ Řekl sedláček: „Udělám tak, jak mne napomínáš: však mohu-li aspoň před tebou samým nětco pověditi, / co jsem o některých z nich slejchával?“ Odpověděl anjel: „To může býti přede mnou toliko; nebo já o těch věcech mnohém lepší vědomost mám nežli ty, aneb kdokoliv jiný z lidí: ale jinde musíš nic o tom nemluvíti.“ Počal tehdy sedláček mluvíti takto: „Slyšel jsem, že mnozí z lidu vojenského nedobří a nelitostiví jsou na sedláky, když jsou v kvartýřích aneb v marši, že nebohým lidem veliké nátisky dělají, a mnohých věcí, i nemožných od nich žádají, a dáti sobě rozkazují, a když oni jim toho dáti nemohou, ani toho nikde dostati, že je bijí, za vlasy rvou, a po zemi vlácejí. Jiní postů od církve svatě ustanovených za nic sobě váží, maso v zapověděné dni sobě vařiti, pecti, a dávatí rozkazují: a někteří nutí hospodáře svého, aby s nim to maso jedl: a některého k tomu i přinutí. Mívají také s sebou ženy, a z těch některé nejsou jejích pořádné manželky, než samé se jích přichytily, aby se při nich vyživily. A povídají, že takové nejhorší bývají. Také jsem slyšel, že někteří vojáci obírali pocestné lidí: a / co horšího, pověditi se stydím, totiž, že s děvečkami, které v cestě potkali, zle a nepoctivě nakládali. Což kdyby pravda bylo, také by pravdivé bylo, co o takových poeta jeden řekl: Nulla salus pietasque viris, qui castra sequuntur. To jest, u některých vojákův ani politování, ani bázně Boží není. — Co se tobě, anjele svatý, zdá? Dobře-li oni tak dělají, aneb mají-li hřích za takové činy? Nebo se oni

vymlouvají, že svých žoldův nedostávají, aneb dosti málo: a přitom že v poli proti nepříteli ležíc, mnoho utrpnosti, hladu, žížeň, horka, zimy, psoty a těžkosti vystáti musejí.“

5 Odpověděl anjel: „Ovšem, že mají hřích za své nelitostivé s lidmi zacházení, a čím ukrutněji s lidmi nakládají, tím větší hřích mají. Že oni v poli museli a musejí mnoho vystáti, sedláci nejsou tím vinní; nebo každý člověk, podlé povolání svého, musí mnoho vystáti, co na něho přijde: ale sedláci neboží mnohém více vystojí nežli jiní lidé.

10 Máme historie, že i pohanští králové a císařové vojákům svým dosti / malé provinění za veliký hřích pokládali, a přísně je trestávali. Sinenský král jeden Kyupenovi, vojákovi svému, jakkoliv vojákovi dobrému a bojovníkovi hrdinskému a zkušenému, za velikou vínu dával, že když byl ještě sprostným 15 vojákem, v marširování sedlákovi některému dvě vejce ukradl: ne z moci vzal, ale tejně ukradl, a tím soldátské jméno zlehčil a zhyzdil. Jak píše Martini. v Sinenské historií.

Když Alexander římský císař se byl dověděl, že jeho vojáci, kterýmž on žold jejich zaplatil, na cizích polích, loukách, 20 zahradách, v domích a jinde škody činili, a svou vůli nenáležitě provozovali, rozkázal je kýjmi biti, aneb metlami mrskati, a některé také, kteří více provinili a zasloužili, i na hrdle trestati, řka: „Bylo-liž by tobě líbo, kdyby se na tvém vlastním poli dalo to, co činíš na cizím?“ Dal také ne jednou u vojska 25 provolati toto paměti hodné propovědění, kterémuž se bez pochyby od křesťanův naučil: „Čemuž ty sám nechceš, aby jiní tobě nečinili, nečiň jiným.“ /

Tamerlán, jinak lépe a pravdivě Temír Chrám nazvaný, 30 velikomocný král tatarský, v takové kázni měl své vojáky, že jednoho vojáka, kterýž před nim obžalován byl, že by nějaké chudobné ženě hrnec mléka ukradl, a to se na něm prokázalo, netoliko stíti pro to, ale také rozřezati, a to mléko z těla jeho vykudnouti rozkázal: tak přísně trestal i tu dost malou krádež.

Pescennius Niger římský císař poručil sekerou hlavy stí- 35 nati desítím vojákům, toliko proto, že pomáhali jísti kradeného kohouta: a bylo by se to nepochybně stalo, kdyby se za ně všecko vojsko bylo nepřimlouvalo. Však nicméně pro toho kohouta museli tí vojáci velikou pokutu snášeti, totiž, za několik neděl nic teplého ani vařeného nejísti, ale na samém toliko 40 suchém chlébě a vodě přestávati. Posuď, jak to byl přísný cí-

sař, a jak veliká pokuta pro malé provinění. A jestli malé provinění tak přísně trestal, veliké mnohem přísněji. Odkudž nachází se o témž císaři, jak se velmi přísným ukázal nad jedním hejtmanem / vojska svého, neb poručil vojákům, aby ho kamením až do smrti uprali a zabili, proto, že svým vojákům desátý peníz na žoldu jejích ujímal. 125

Císaři Makrinovi někdy oznámeno bylo, že někteří jeho vojáci v hospodě jedné děvečce násilí učinili, a ji o poctivost násilně připravili: protož jíh hned povolati rozkázal, a pilně se na ten hanebný oučinek doptával: a když oni přesvědčení jsouce zapřít toho nemohli, poručil bez meškání přivedsti dva voly, a je rozřezati, a ty vojáky za živa do nich vstrčiti, a tam zašiti, však aby hlavy ven měli, aby se nezadusili, a on s nimi mluvíti, a je zůřivými slovy trestati mohl, až by umřeli. Vidíš, sedláčku, jak přísně ten císař hřích veliký trestal na vojácích. Ale slyš více.

Aurelianus římský císař zvěděl o jednom svém vojákovi, že jest se s ženou hospodáře svého cizoložstva dopustil, a násilím ji k tomu nešlechtnému skutku přinutil, rozkázal čtyry stromy k zemi sehnouti, a k nim toho násilníka, neb raději cizoložníka, za ruce i / nohy uvázati, a potom ty stromy pustiti, aby se zase vyzdvíhly, a toho nešlechtníka na kusy roztrhly: což se ihned stalo, a jiným jeho vojákům strachu nahnalo, že se toho více dopustiti žádný neopovážil. 126

Dále ten císař Aurelianus ukázal, jakou péči o to měl, aby se vojáci jeho počestně a náležitě chovali, a zlého ničeho nepouštěli. Item, aby hejtmané na vojáky pozor dali, a jim všeho nefolkovali, ukázal to v napomenutí, které k svým místodržícím psal; jest pak toto: Chceš-li býti hejtmanem, ano chceš-li život zachovati, způsob to při vojácích, ať ruce zdržlivé mají, ať žádnému kuřete cizího, žádnému ovce, žádnému hroznu vína neberou, ani nekradou, ať žádné osení nepotlačují, žádného aby jim soli, oleje, dříví dal, nenutí, ale jedenkaždý ať přestává na svém žoldu a profiantu, a v hospodách i kvartýřích ať se poctivě a pokojně chovají. Kdož by jakou svádu začal, na hrdle trestán buď. — Takové ten císař nařízení udělal, z čehož každý poznati může, jak / přísná kázeň bývala na vojně za starodávna. 127

Ale abys se nedomníval, sprostný sedláčku, že by mezi vojáky nebývali, a ještě nebyli dobří bohobojní a pobožní, bylo

jích dost, a jsou ještě; ano i svatých dost mnoho: jakož byl svatý Jiří, svatý Šebestián, svatý Martin, svatý Mauricius, a s nim celý houf, to jest šest tisícův, šest set, a šedesáté šest vojákův: a opět jiných deset tisíc vojákův, pod hejtmany křesťanskými, a tí všickni mučedlnictví podstoupili pro vyznání svaté víry křesťanské, a s nimi svatý Hermolaus arcibiskup, který je byl okřtil, a jiných přemnoho.

5 Byl také jeden císařský voják jménem Mikuláš, tak šlechtný a poctivost milující, že když marširoval s jinými vojáky proti nepřátelům do pole, a na cestě noclehoval u nějakého sedláka, kterýž měl dceru dospělou: ta v noci tajně přišla k němu, a vábila ho, aby s ní tělesně obcoval, ale on ji odehnal. Pročež zasloužil, aby ho Pán Bůh, aneb anjel strážce jeho, z poručení Božího, / chránil v bitvě, aby nebyl zabit spolu s mnohými jinými, kteříž zbití byli od nepřítele: což se mu státi mělo, kdyby se byl dal k chlípnosti tělesné navedsti.

10 Netoliko pak tomu tak se stalo pro jeho ctnost, a někdy i celým armádám vojenským, že malý počet vojákův netoliko zachován byl od zahynutí, ale také přemohl a porazil veliké množství nepřátelův. Slyš historie, ale z kroniky toliko. Léta Páně 1126. císař Lotharius s velikým vojskem Němcův, a zvláště Sasův, vtrhl do České země, a s nim Otto margkrabě moravské (kterýž potom v té bitvě zahynul) s druhým vojskem, a položili se u Chlumce. Proti nim s nevelikým počtem lidu českého, kterýž na spěch míti mohl, vytáhl Soběslav kníže české: a když viděl velikou sílu Němcův, oddal se on i jeho vojsko na modlitbu, a pomoci od Pána Boha žádali: potom pak zmužile na nepřátele udeřili, a na hlavu je porazili, takže znamenitějších toliko na pět set na tom místě padlo: mezi nimiž byl Otto margkrabě moravské, a některá / hrabata; krom lidu obecního. Mnoho jích také zjímáno, jako Albrecht margkrabě brandeburské, hrabě Ludvík z Lara, etc., z českého pak vojska toliko tři osoby stavu rytířského v té bitvě zahynuly.

25 Léta Páně 1260. Přemyslav král český proti Uhrům vojnu veda, od nich nenadále obklíčen, nádeji v Pánu Bohu majíce, na nepřátele udeřil, a na utíkání je obrátil, a slavné velmi vítězství obdržel. Zprávu dával sám král v listu k papeži poslaném, že při počátku bitvy pták se ukázal nad korouhvemi v způsobu orla, nad sním bělejší, zlatou hlavu i hrdlo maje, vždycky letal za korouhví svatého Václava knížete a dědice

českého, mučedníka Božího, a zdál se, jako by pomalu rostl: a při začátku boje tak veliký byl, že životem svým a péřím celé vojsko české přikryl. Ta pomoc vojsku českému od Pána Boha na přimluvy a zásluhy svatého Václava daná byla.

5 Poznalo také české vojsko pomoc od Pána Boha, a od
svatého Václava léta / Páně 1318. při bitvě, kterou měli proti 130
Mišnářům svým nepřátelům; nebo ssednouc z koní svých na
kolena padli, za vítězství nad nepřátely Pána Boha prosíli,
a milého dědice svatého Václava za přimluvu a pomoc žádali.
10 Vykonavše své modlitby, zase na koně vsedali: a hned v tu
chvíli ukázal se jim svatý Václav, jako rytíř krásný v zlaté
zbroji před nimi na bílém koni, jako stříbrné kopí, a na něm
zlatý hrot maje. Radovali se všickni, a z toho vidění vzali po-
těšení. Majíce již se potýkati, pan Vilím Zajíc z Valdeka, je-
15 jích správce, svatého Vojtěcha píseň zpívati začal: Hospodíne,
pomiluj ny, etc. Svatý Václav první vskočil do vojska nepřá-
telského. Bitva povstala ukrutná, a od třetí hodiny na den až
do nešporní hodiny trvala. Všickni téměř nepřátelé zmordova-
ni, Čechův okolo dvanácti osob toliko zahynulo.“ (Hájek.) „Tak
20 Pán Bůh pomáhal pobožnému vojsku, a vítězství dával.

Ty pak, sedláčku, kterýžs byl žádostiv vojsko viděti, kdy-
bys přišel do pole / mezi veliké vojsko, viděl bys, jak na za- 131
bubnování, aneb zatroubení, klekají vojáci na kolena, a Pánu
Bohu se modlí. Mši svatou také slýchávají i kázání: a kdybys
25 viděl, jaký řád a kázeň zachovávají, slibujit, že bys řekl s sva-
tým Jákobem patriarchou: *Castra Dei sunt haec. Genesis 32.*
Vojska Boží jsou tato. — A od toho času by o vojácích mnoho
dobrého myslil.“